સાદર સમર્પણ

જેમની કૃપાના બળે હું આ કાર્ય
કરી શક્યો છું તે પરમ ગીતાર્થ
પરમોપકારી પરમ ગુરુદેવ
આચાર્ય દેવશ્રીમદ્વિજય
હીરસૂરીશ્વરજી
મહારાજના
કરકમલમાં

પ્રશમ

(પ્રથમ આવૃત્તિમાંથી)

માનવના મગજમાં કાળ, પરિસ્થિતિ, સંયોગ આદિના આધારે અનેક ઇચ્છાઓ જન્મે છે અને વિલય પામે છે, જેમ મહાસાગરમાં મોજાં. પણ એક મહા ઇચ્છા એવી છે કે, જે સદા રહે છે. કોઈ પણ સંયોગોમાં, કોઈ પણ કાળમાં કે કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં તેનું પરિવર્તન પણ થતું નથી એ મહાઇચ્છા છે "સદા સંપૂર્ણ શાન્તિમય જીવનની" જગતનો કોઈ માનવી એવો નથી કે જેનામાં આ ઇચ્છા સદા ન હોય.

સર્વ મનુષ્યોને જીવન ગમે છે કોઈ પણ મનુષ્યને મરવું ગમતું નથી તે નિરુપાયે જ મરે છે કેટલીક વાર કોઈ મનુષ્યમાં મરવાની ઇચ્છા પ્રગટે છે, તે ઇચ્છા કોઈ દુઃખના કારણે જન્મે છે, નહિ કે મરણ પ્રિય છે માટે. આથી જ એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે મનુષ્યને સદા જીવન જોઈએ છે પણ શાંતિ હોય તો. શાન્તિ પણ અમુક ટાઈમ પુરતી જ જોઈએ છે એમ નથી, કિંતુ સદા માટે જોઈએ છે સદા શાન્તિ પણ સર્વ પ્રકારના દુઃખથી રહિત જોઈએ છે દુઃખનો એક અંશ પણ ગમતો નથી આથી મનુષ્યોને **"સદા સંપૂર્ણ શાંતિમય જીવનની"** ઇચ્છા છે એનો કોઈથી પણ ના કહી શકાય તેમ નથી.

મનુષ્યોને સદા સંપૂર્ણ શાન્તિમય જીવનની ઇચ્છા હોવા છતાં મોટા ભાગના મનુષ્યો દુઃખની–અશાંતિની આગમાં ભડથું થઈ રહ્યા છે એમ માનવ જગત ઉપર દૃષ્ટિપાત કરતાં જણાઈ

આવે છે. તેઓ પૂર્ણ શાંતિ તો દૂર રહી, અપૂર્ણ શાંતિ પણ પામતા નથી, તેમનું જીવન અશાંતિમય હોય છે

જીવનમાં અશાંતિ કેમ છે અને કેવી રીતે તેને દૂર કરી શકાય એ પ્રશ્નોનું સમાધાન આ ગ્રંથમાં વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે અહીં આપેલું એ સત્ય સમાધાન દુનિયાના ભૌતિક કોઈ શાસ્ત્રમાંથી નહિ મળે

અશાંતિમય જીવનનું પ્રધાન કારણ મોહ અજ્ઞાનતા છે. રેશમનો કીડો કે કરોળિયો સ્વયં ઉત્પન્ન કરેલી જાળમાં ફસાય છે, તેમ જીવો અજ્ઞાનતાના યોગે જાતે જ ઉત્પન્ન કરેલાં અનેક પ્રકારના દુઃખોની જાળમાં અટવાઈ જાય છે.

અજ્ઞાન જીવો દુઃખના કારણોને સુખના કારણો માને છે. બાહ્ય ભૌતિક પદાર્થોથી સુખ મળે છે અને તેના અભાવે દુઃખ મળે છે એવી તેમની માન્યતા છે. પોતાને સુખી માનનાર અજ્ઞાન માનવને પૂછવામાં આવે કે તમે સુખી કેમ છો, તો તે જવાબ દેશે કે, મારી પાસે સંપત્તિ છે, સત્તા છે, સૌંદર્ય છે, સ્વજન સ્નેહીઓ છે મોટર છે, બંગલો છે, ટેલિવિઝન વગેરે પણ છે. પોતાને દુઃખી માનનાર કોઈ વ્યક્તિને દુઃખનું કારણ પૂછવામાં આવે તો તે તેના જવાબમાં મારી પાસે ધન નથી, મોટર, બંગલો વગેરે સુખના સાધનો નથી એવું જ સાંભળવા મળે

આવી [illegible] સુખના સાધનો મળતા, એમનો ઉપભોગ કરતા અને [illegible] અનેક [illegible] કરે છે અને [illegible] સાધનો ન મળે [illegible] કરે છે.

પ્રસ્તુત [illegible] સુખ અને [illegible] નથી દુઃખ અને દુઃખનાં

સાધનો ઉપર દ્વેષ એ જ જીવોના દુઃખનું મૂળ છે. રાગ-દ્વેષના યોગે કર્મબંધ થાય છે. કર્મના યોગે જન્માદિ રૂપ સંસાર છે સંસારના કારણે દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે આમ દુઃખનું મૂળ રાગ-દ્વેષ છે. આથી રાગ-દ્વેષ દૂર થતાં દુઃખ દૂર થાય છે અને સત્ય સુખનો અનુભવ થાય છે.

રાગ-દ્વેષનો અભાવ એજ પ્રશમ છે. પ્રશમના યોગે પ્રાપ્ત થતુ સુખ જ સત્ય સુખ છે. જીવોને પ્રશમસુખ મળે એજ ઈરાદાથી પ્રસ્તુત ગ્રંથની રચના કરવામાં આવી છે. ગ્રંથકાર મહર્ષિએ આ ગ્રંથમાં પ્રશમસુખ એ જ સત્ય સુખ છે, આથી પ્રશમસુખ માટે જ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, એમ વારંવાર ઉપદેશ આપ્યો છે

વર્તમાનમાં આપણા માટે સ્વર્ગનું સુખ દૂર છે. મોક્ષનુ સુખ તો એથી ય વધારે દૂર છે. પણ પ્રશમ સુખ તો આપણી પાસે જ છે. સ્વર્ગસુખ અને મોક્ષસુખ તો મળશે ત્યારે મળશે, પણ પ્રશમસુખ તો વર્તમાન જીવનમાં મળી શકે છે. ભોગસુખો ભયથી ભરેલા છે, ત્યારે પ્રશમ નિર્ભય છે. ભોગસુખ માટે ભૌતિક સાધનોની ભીખ માગવી પડે છે. જ્યારે પ્રશમસુખ સ્વાધીન છે. ભોગસુખમાં શરીરશ્રમ અને ધનવ્યય કરવો પડે છે, જ્યારે પ્રશમસુખમાં નથી તો શરીરશ્રમની જરૂર અને નથી તો ધનવ્યયની જરૂર જરૂર છે માત્ર મનને કેળવવાની *

પ્રશમસુખનો અનુભવ કરવા મનને કેળવીને અત્યારસુધી ગુંથેલી રાગ-દ્વેષની જટિલ જાળને છેદી નાખવી જોઈએ

− ૫૩ થી ૫૭ ગાથા જુઓ.

* ૨૩૭મી ગાથા જુઓ.

પ્રસ્તુત ગ્રંથમા રાગ-દ્વેષની આ જાળને કોણ છેદી શકે એના ઉત્તરમા જિનાજ્ઞાપૂર્વક અપ્રમત્તપણે ચારિત્રનુ પાલન કરનાર સાધુ મહાત્મા રાગ-દ્વેષની જાળને છેદી શકે છે એમ જણાવ્યુ છે. ત્યારબાદ જિનાજ્ઞા પૂર્વક અપ્રમત્તપણે ચારિત્રપાલન કરનાર સાધુ કેવો હોય, એના હૃદયની ભાવના કેવી હોય, એનુ વર્તન કેવુ હોય, આદર્શ સાધુ બનવા માટે કયા કયા ગુણો જોઈએ, નમ્રતા કેવી જોઈએ વગેરે વિષયનુ હૃદયંગમ વર્ણન છે આથી દરેક સાધુ ભગવતે અને સાધ્વી મહારાજે આ ગ્રંથને કંઠસ્થ કરીને વારંવાર તેનુ અધ્યયન અધ્યાપન કરવુ જોઈએ.

પણ એક આદર્શ ગૃહિણી તરીકેનું જીવન જીવે અને સ્વકુટુંબને જૈન આચારોથી મઘમઘતુ બનાવી દે. પોતાના સંતાન આદિનુ જીવન સદાચારમય બને એ માટે પણ ઘટતુ અવશ્ય કરે.

સ્ત્રીઓમા અમુક દુર્ગુણ હોવા છતા અમુક સુગુણો એવા હોય છે કે જે પુરુષોમા દુર્લભ હોય છે સ્ત્રીઓમા સ્વાભાવિક રીતે જ પુરુષને (પતિ આદિને) આકર્ષવાની શક્તિ રહેલી હોય છે. એટલે જો [illegible] જૈન આચારોથી ભાવિત હોય તો કુટુંબના અન્ય માણસોને પણ આકર્ષીને જૈન આચારોથી ભાવિત બનાવે છે આથી [illegible] ઓને જૈન તત્ત્વો અને આચારો વ્યવસ્થિત [illegible] સમજાવીને તેના હૃદયમાં ઠસાવવામા આવે તો જૈન [illegible] પાલનમાં આવેલી શિથિલતા ઘટવા માડે.

યદ્યપિ, જૈન યુવાનો માટે પણ આ [illegible] તેના કરતા જૈન યુવતિઓ માટે વધુ જરૂરી છે [illegible] હોય તો તેણીના સંપર્કથી યુવાન ઉપર [illegible] આચારની પ્રાય: અસર થાય છે યુવાનોને જૈન [illegible] બનાવવાનું સુસંયમી મા[illegible]

[illegible]

શાસ્ત્ર વગેરે આચાર ગ્રંથોનુ સંગીન અધ્યયન કરીને, પોતાના આત્માને સાધુના આચારોથી ભાવિત બનાવે અને જૈન યુવતિઓને (સ્વમર્યાદામા રહીને) જૈન તત્ત્વો અને આચારો સમજાવીને તેના પાલન માટે પ્રેરણા આદિ કરવાનો પ્રયત્ન કરે તો જૈન આચારોની આવેલી ઓટ દૂર થાય એ સુશક્ય છે. જૈન કુટુંબોમા જૈન આચારોની શિથિલતાને દૂર કરવાના અનેક ઉપાયોમા આ ઉપાય ઘણો જ સુંદર છે વર્તમાનમા આ ઉપાયની ખાસ જરૂર છે. આ ઉપાયને સફલ બનાવવા સાધ્વી સમુદાયમા સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાનુ જ્ઞાન તથા પ્રકરણ ગ્રંથો અને આચારગ્રંથોનુ સંગીન અધ્યયન અનિવાર્ય છે

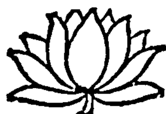
પ્રવ્રજ્યા દિનથી જ ગુર્વાજ્ઞા મુજબ સ્વાધ્યાય તરફ અધિક લક્ષ્ય રાખવામા આવે તો જ સંગીન અધ્યયન થઈ શકે. આનો અર્થ એ નથી કે બીજા યોગો તરફ દુર્લક્ષ્યવાળા બની જવુ. પણ કેવળ બાહ્યતપ તરફ લક્ષ્ય રાખીને, કેવળ જાપ ઉપર જ લીન બનીને નિષ્કારણ આમથી તેમ અને તેમથી આમ વિહારને મુખ્ય બનાવીને, કે નિદ્રાવિકથા આદિ પ્રમાદમા પડીને સ્વાધ્યાયને ખીટીએ લટકાવી દેવો એ હિતાવહ નથી જેમ સાધુ ભગવંતો માટે પ્રતિદિન સ્વાધ્યાય અનિવાર્ય છે તેમ સાધ્વીજી મહારાજો માટે પણ દરરોજ સ્વાધ્યાય આવશ્યક છે યદ્યપિ વર્તમાનમાં સાધ્વી સમુદાયોમા પઠન-પાઠનની પ્રવૃત્તિ વધી રહી છે, તે બના જોઈએ તેટલી નથી સાધ્વીજી મહારાજોએ પ્રશમરતિ જેવા વૈરાગ્યોત્પાદક અને આચાર પ્રતિપાદક ગ્રંથોનુ અધ્યયન અવશ્ય કરવુ જોઈએ.

પ્રસ્તુત ગ્રંથમા મુખ્યતયા વૈરાગ્ય, આચાર અને તત્ત્વ એ ત્રણ વિષયોનો ઉપદેશ છે. આ ગ્રંથ મુખ્યતયા સાધુને ઉદ્દેશીને લખાયા હોવા છતાં સાધુ અને ગૃહસ્થ બંનેને એકસરખો ઉપયોગી છે તેમા પ્રારંભમાં કેટલુ વિષયોની વિષમતાનુ વર્ણન

પાનું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
५८	२	वध्यते	वघ्यते
६१	२	प्रेक्ष्य	प्रेक्ष्यः
६७	५	पञ्चविधो	पञ्चविधो
६८	४	ग्रहण	ग्रहणं
८०	५	मिहैव	मिहैव
८०	५	व्यापार	व्यापार
८१	५	तद्द्वय	तद् द्वय
८४	४	विधि	विधिः
९०	४	विधिराः	विधिराः
९३	३	कल्पयतिनिश्चयेयत्	कल्पयति निश्चये यत्
९५	३	परतश्च	परतश्च
९६	२	विध्नेपु	विघ्नेषु
१०४	७	વિરતિ	વિરતિની
१०५	२	दुरधिगम्यः	दुरधिगम्यः
१०५	५	साधयेद्धीरः	साधयेद्धीरः
११४	४	तदब्रह्मा	तद् ब्रह्मा
११६	८	માર્ગાદિમા	માર્ગ આદિમા
११७	८	ંગાત્ય	ંગાગ્ય
११८	२	सचिन्तने	संचिन्तने
११९	२	वाग्विधि	वाग्विधि
१४७	१८	ત્રાગુ	ો

પાનું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૪૨	૫	त्राप्यकर्तणि	त्राप्यकर्तृणि
૧૫૦	૨	जिनशासजे	जिनशासने
૧૫૨	૪	त्तु	तु
૧૫૨	૫	न्यधिगमस्य	न्यधिगमस्य
૧૫૨	૬	दधिगमाद्धा	दधिगमाद्धा
૧૫૮	૦	मामिनिबोधिकं	माभिनिबोधिकं
૧૭૦	૩	यन्युपग्रह	क्त्युपग्रह
૧૭૨	૨	स्वग	स्वर्ग
૧૭૨	૨	परोक्षमेव	परोक्षमेव
૧૭૭	૧૧	विपय	विषय
૧૭૭	૧૨	ધર્મધ્યાનના	ધર્મધ્યાનના
૧૮૧	૫	—नगार्द्धः	—नगार्द्धं
૧૮૪	૨	सर्वेन्वनैक	सर्वैन्वनैक
૧૮૪	૧૭	उपलक्ष्यते	उपलक्ष्यते
૧૮૮	૧૬	राहवंशो-नुस्वादि-	राहवंशो-नुस्वादि-
૧૮૬	૬	कालन्	कालान्
૧૮૬	૭	प	च
૧૮૬	૧૬	अनन्त	अनन्तं
૧૮૬	૧૭	केनाऽपि	अनतिशयं केनाऽपि
૧૮૭	૧૨	આ લોકમાં	અહીં ના
૧૮૮	૩	है	ते
૧૯૩	૨	आदारिकप्रयाका	औदारिकप्रयोग

પાનું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૯૩	૨	समयया	समययो
૧૯૩	૪	चतुथके	चतुर्थके
૧૯૩	૧૪	કાયયોગથી	કાયયોગથી=
૧૯૫	૪	वागुच्छ्वासा	वागुच्छ्वासा
૧૯૬	૪	संस्थान	संस्थानं
૨૦૦	૨	याग्य	योग्य
૨૦૩	૭	લાઈનમાં	લાઈનમા)
૨૦૩	૮	જાય છે.)	જાય છે
૨૦૪	૧૪	સાકારોપયોગથી	પ્રશ્ન·—સાકારોપયો
૨૦૯	૪	र्वन्ध	र्वन्ध
૨૦૯	૫	सिद्धस्योर्ध्व	सिद्धस्योर्ध्वं
૨૧૨	૪	र्वल	र्वल
૨૧૨	૭	द्यति	द्युति
૨૧૪	૩	दर्शन	दर्शन
૨૧૫	૨	पौपध	पौपध
૨૧૫	૩	विधिवत	विधिवत
૨૧૮	૨	प्राह्याः	ग्राह्याः

॥ श्रीमदुमास्वातिवाचकभगवत्प्रणीतः ॥

॥ श्रीप्रशमरतिग्रन्थः ॥

(१) પીઠબંધ અધિકાર.

नाभेयाद्याः सिद्धा-र्थराजसूनुचरमाश्चरमदेहाः ।
पञ्च नव दश च दशविध-धर्मविधिविदो जयन्ति जिनाः ॥ १ ॥

जिनसिद्धाचार्योपा-ध्यायान प्रणिपत्य सर्वसाधूंश्च ।
प्रशमरतिस्थैर्यार्थं, वक्ष्ये जिनशासनात्किञ्चित् ॥ २ ॥

મંગલાચરણ અને ગ્રંથવિષય નિર્દેશ-

[૧-૨] આદિનાથથી મહાવીરસ્વામી સુધીના, ચરમ શરીરી અને ક્ષાંતિ આદી [૧]દશ પ્રકારના યતિ ધર્મની વિધિના જ્ઞાતા, ચોવીશ તીર્થંકરો જયવંતા વર્તે છે

તીર્થંકરો, સિદ્ધો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો અને સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર કરીને **પ્રશમરસના પ્રેમને પ્રબળ બનાવવા** જિનશાસનને અનુસરીને કંઈક (-લઘુ પ્રશમરતિ પ્રકરણ) કહીશ.

---

૧ આ ગ્રંથના ગા ૧૬૭ વગેરે.

यद्यप्यनन्तगमप–र्ययार्थहेतुनयशब्दरत्नाढ्यम् ।
सर्वज्ञशासनपुरं, प्रवेष्टुमबहुश्रुतैर्दुःखम् ॥ ३ ॥
श्रुतबुद्धिविभवपरिही–नकस्तथाप्यहमशक्ति–
मविचिन्त्य ।
द्रमक इवावयवोञ्छक[२]–मन्वेष्टुं तत्प्रवेशेप्सुः ॥ ४ ॥

પ્રશમ=શાતિ. પ્રતિકૂળતામા ઉદ્વેગ–હાય વોય કે ક્રોધ આદિ ન કરવું એટલો જ શાતિનો અર્થ નથી, અનુકૂળતામાં પણ હર્ષ આદિને વશ ન થવું એ પણ શાતિ છે. અર્થાત્ પ્રતિકૂળતામા ઉદ્વેગ આદિને અને અનુકૂળતામા હર્ષ આદિને વશ ન બનવુ – સમભાવ રાખવો એ જ સાચી શાતિ છે.

[૩–૪] અનત ગમ, પર્યાય, અર્થ, હેતુ, નય અને શબ્દ રૂપ રત્નોથી સમૃદ્ધ સર્વજ્ઞ શાસનરૂપ નગરમાં પ્રવેશ અલ્પજ્ઞાનિઓ માટે કઠીન છે, તેમાં પણ હું આગમાભ્યાસ અને બુદ્ધિરૂપ ધનથી અત્યંત રહિત છું, એટલે મારા માટે તો સર્વજ્ઞ શાસનરૂપ નગરમાં પ્રવેશ અત્યંત કઠીન છે. આમ છતા, જેમ [સંપત્તિથી સમૃદ્ધ નગરમા શ્રીમંત માણસો જ

२ अवयवानां परिशटितानां धान्यकणाना–
मुञ्छकं संचयनम् ।

ताभ्यो विसृताः श्रुतवाक्-पुलाकिकाः[४] प्रवचना-
श्रिताः काश्चित् ।
पारम्पर्यादुच्छे-षिकाः कृपणकेन संहृत्य ॥ ६ ।
तद्भक्तिबलार्पितया, मयाप्यविमलाल्पया
स्वमतिशक्त्या ।
प्रशमेष्टतयानुसृता,[५] विरागमार्गैकपदिकेयम्[६] ॥ ७ ॥

અનેક મહામતિ ચૌદ પૂર્વધર કવિવરોએ પૂર્વે પ્રશમરસને ઉત્પન્ન કરનાર અનેક શાસ્ત્રોની રચના કરી છે. તેમાંથી ફેલાયેલા કેટલાક આગમ વચનરૂપ કણો (બિંદુઓ) પ્રવચનને અનુસરનારા છે. ગુરુપરંપરાથી અત્યંત અલ્પ બચેલા એ શ્રુતવચનરૂપ કણોને મેં રંકે ભેગા કરીને, મલિન અને અલ્પ

---

૪ પુલાક શબ્દનો સાર વગરના ધાન્યના કણો વગેરે અર્થ થાય છે. તેને અલ્પ અર્થમા ક પ્રત્યય લાગતાં સ્ત્રીલિંગમા પુલાકિકા શબ્દ બન્યો હોય એમ લાગે છે. उच्छेष=બાકી રહેલું. અલ્પ અર્થમાં ક પ્રત્યય લાગતા સ્ત્રીલિંગમા उच्छेषिका.

૫ अनुसृता-कृता ।

૬ એકપદી શબ્દનો અર્થ માર્ગ થાય છે. તેને અલ્પ (નાનો માર્ગ) અર્થમાં ક પ્રત્યય લાગતા સ્ત્રીલિંગમાં એક-પદિકા શબ્દ બન્યો હોય એમ લાગે છે.

यद्यप्यवगीतार्था[७] न वा कठोरप्रकृष्टभावार्था ।
सद्भिस्तथापि मय्यनु–कम्पैकरसैरनुग्राह्या ॥ ८ ॥

સ્વબુદ્ધિની શક્તિથી વૈરાગ્યમાર્ગની પગદંડી સમાન આ રચના કરી છે.

પ્રશ્ન :– તમે કહો છો કે હું આગમનો અભ્યાસ અને (श्रुतबुद्धिविभवपरिहीणकः) બુદ્ધિના વૈભવથી રહિત છું, તો વૈરાગ્યમાર્ગની પગદંડી બનાવવાની થોડી પણ શક્તિ કયાંથી આવી ?

ઉત્તર – (तद्भक्तिबलार्पितया) શ્રુતવચન ઉપર બહુમાન રાખવાથી મને એ શક્તિ મળી છે.

પ્રશ્ન .– જો બુદ્ધિની શક્તિ મલિન અને અલ્પ છે, તો આ પ્રયત્ન શા માટે કર્યો ?

ઉત્તર ·– (प्रशमेष्टतया) મને પ્રશમ – વૈરાગ્ય અત્યંત પ્રિય છે. પ્રશમના પ્રેમથી મે આ પ્રયત્ન કર્યો છે.

સજ્જનોને પ્રાર્થના—

[૮] હા, આ રચનામા વિદ્વજ્જન યોગ્ય ગંભીર અને ઉત્કૃષ્ટ ભાવો બિલકુલ ન હોવાથી આ રચના

---

७ अवगीतोऽनादरणीयोऽर्थो यस्याः सा ।

कोऽत्र निमित्तं वक्ष्यति, निसर्गमतिसुनिपु
णोऽपि वाद्यन्यत् ।
दोषमलिनेऽपि सन्तो, यद् गुणसारग्रहणदक्षाः ॥९॥
सद्भिः सुपरिगृहीतं, यत्किञ्चिदपि प्रकाशतां याति ।
मलिनोऽपि यथा हरिणः, प्रकाशते पूर्णचन्द्रस्थः ॥१०॥
बालस्य यथा वचनं, काहलमपि शोभते पितृसकाशे ।
तद्वत्सज्जनमध्ये, प्रलपितमपि सिद्धिमुपयाति ॥११॥

આદરને પાત્ર તો નથી, તો પણ દયાપાત્ર મારા ઉપર અનુકંપાથી તરબોળ સજ્જનોએ આ કૃતિનો સ્વીકાર કરવો.

સજ્જનોનો સ્વભાવ—

[૯-૧૧] સજ્જનો દોષોથી મલિન બનેલી વસ્તુમાં પણ ગુણ રૂપ સારને ગ્રહણ કરવામાં કુશળ હોય છે

પ્રશ્ન :– આનુ શું કારણ ?

ઉત્તર :–સજ્જનોનો તેવો સ્વભાવ એ જ આનું કારણ છે. સ્વાભાવિક બુદ્ધિથી અત્યંત કુશળ પણ કયો વાદી આમા સજ્જનોના સ્વભાવ સિવાય બીજુ કારણ કહેશે ? નહિ જ. સજ્જનો સ્વભાવથી જ દોષોના

यद्वदुपयुक्तपूर्व-मपि भैषजं सेव्यतेऽर्त्तिनाशाय ।
तद्वद्रागार्त्तिहरं, बहुशोऽप्यनुयोज्यमर्थपदम् ॥१४॥
वृत्त्यर्थं कर्म यथा, तदेव लोकः पुनः पुनः कुरुते ।
एवं विरागवार्ता-हेतुरपि पुनः पुनश्चिन्त्यः ॥१५॥

ઉત્તર :–ના. તીર્થંકરોએ અર્થથી અને ગણધર વગેરેએ સૂત્રથી જે જીવાદિ ભાવો કહ્યા છે, તે ભાવોનું વારંવાર કથન પણ જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્રની પુષ્ટિ કરનાર જ બને છે.

જેમ વિષને ઉતારવા માટે મંત્રનું પદ વારંવાર ઉચ્ચારવામાં પુનરુક્તિ દોષ નથી, તેમ રાગ રૂપ વિષનો નાશ કરનાર અર્થ પદનુ–શાસ્ત્રનું વારંવાર કથન કરવામાં દોષ નથી.

જેમ પૂર્વે ઉપયોગ કર્યો હોવા છતાં પીડાની શાંતિ માટે ફરી તે જ ઔષધનુ સેવન કરવામાં આવે છે, તેમ રાગરૂપ પીડાનો નાશ કરનાર અર્થપદનો –શાસ્ત્રનો વારંવાર પણ પાઠ કરવો જોઈએ.

જેમ લોક આજીવિકા માટે તે જ ધંધો વારંવાર –પ્રતિદિન કરે છે, તેમ જેનાથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય તેનો વારંવાર અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

दृढतामुपैति वैराग्यभावना येन येन भावेन ।
तस्मिंस्तस्मिन् कार्यः कायमनोवाग्भिरभ्यासः ॥१६॥
माध्यस्थ्यं वैराग्यं, विरागता शान्तिरुपशमः प्रशमः ।
दोषक्षयः कषाय-विजयश्च वैराग्यपर्यायाः ॥१७॥
इच्छा मूर्च्छा कामः स्नेहो गार्ध्यं ममत्वमभिनन्दः ।
अभिलाष इत्यनेकानि रागपर्यायवचनानि ॥१८॥

વૈરાગ્યને લાવવાનો અને દઢ કરવાનો ઉપાય-

[૧૬] જે જે ભાવથી (-જન્માદિની વિચારણાથી) વૈરાગ્યભાવના દઢ બને તે તે ભાવમાં મન-વચન-કાયાથી અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

વૈરાગ્યના પર્યાયો-નામો

[૧૭] માધ્યસ્થ્ય, વૈરાગ્ય, વિરાગતા, શાંતિ, ઉપશમ, પ્રશમ. દોષક્ષય, કષાયવિજય-એ આઠ વૈરાગ્યના પર્યાયો(-સમાન અર્થવાળા શબ્દો) છે.

રાગના પર્યાયો—

[૧૮] ઇચ્છા. મૂર્છા, કામ, સ્નેહ, ગાર્દ્ધ્ય, મમત્વ, અભિનંદ, અભિલાષ, એમ રાગના અનેક

ईर्ष्या रोषो दोषो, द्वेषः परिवादमत्सरासूयाः ।
वैरप्रचण्डनाद्या नैके द्वेषस्य पर्यायाः ॥१९॥

પર્યાય વચનો છે.

ઇચ્છા=રમણીય રમણી આદિ ઉપર પ્રીતિ. **મૂર્છા**=બાહ્ય વસ્તુની સાથે એકાકાર બની જવું, અર્થાત્ બાહ્ય વસ્તુમાં ચિત્ત ચોંટી જવુ. **કામ**=ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાર્થના–માગણી. **સ્નેહ**=પુત્રાદિ વિષે રાગ. **ગાર્ધ્ય**=ગૃદ્ધિ–આસક્તિ. **મમત્વ**=અન્ય વસ્તુ પર આ વસ્તુ મારી છે, એમ મારાપણાનો ભાવ. **અભિનંદ**=ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતા થતો પરિતોષ–આનંદ. **અભિલાષ**=ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે મનોરથ-ઇચ્છા.

દ્વેષના પર્યાયો—

[૧૯] ઇર્ષ્યા, રોષ, દોષ, દ્વેષ, પરિવાદ, મત્સર, અસૂયા, વૈર, પ્રચંડ વગેરે અનેક દ્વેષના પર્યાયો છે.

ઇર્ષ્યા=પરની સંપત્તિ આદિ જોઈને ચિત્તની બળ-

(૨) કષાય અધિકાર.

रागद्वेषपरिगतो मिथ्यात्वोपहतकलुषया दृष्ट्या ।
पञ्चास्रवमलबहुला-र्त्तरौद्रतीव्राभिसन्धानः ॥२०॥

कार्याकार्यविनिश्चयसंक्लेशविशुद्धिलक्षणैर्मूढः ।
आहारभयपरिग्रह-मैथुनसंज्ञाकलिग्रस्तः ॥२१॥

તરા. એનાથી પરની સંપત્તિ આદિ દૂર થાય તો સારૂં એવો ભાવ જાગે છે. રોષ=રીસ. ક્રોધથી થતી નારાજી. દોષ=દ્વેષ. દ્વેષ=અપ્રીતિ. પરિવાદ=પરના દોષો બોલવા. મત્સર=બીજાનું સારૂં જોઈને તેના પર દ્વેષભાવ રાખવો. અસૂયા=ગુણમાં દોષનું આરોપણ. વૈર=પરસ્પર અણબનાવ. પ્રચંડ=અતિશય ક્રોધ.

કષાયી (=કષાયવાળા) આત્માના ચિન્હો—

[૨૦-૨૩] રાગ-દ્વેષથી ઘેરાયેલા જીવની દૃષ્ટિ (-બુદ્ધિ) મિથ્યાત્વથી કલુષિત બની જાય છે.

ખીલી કરનાર માનને પોતાના આત્મામાં પેસવા કયો પંડિત ક્ષણવાર પણ તક આપે? મૂર્ખ ભલે તેને તક આપે, પણ પંડિત કોઇ ન આપે હો!

શ્રુત એટલે આગમ. જ્ઞાન અને અભિમાન એ કેમ બને? જ્ઞાન તો અભિમાનના ઝેરને નિચોવી નાખનાર પરમ મંત્ર છે. આથી જ્ઞાન હોવા છતાં અભિમાન ન ઓગળે તો જ્ઞાનને લાંછન ન લાગે?

શીલ એટલે આગમાનુસાર ક્રિયા. એક તરફ આગમાનુસાર ક્રિયાઓ થાય અને બીજી તરફ અભિમાનનો પારો ઊંચે ચડે તો શું એ ક્રિયાઓની વગોવણી ન થાય?

જ્યા અહંકાર હોય ત્યાં વિનય હોય નહિ, અને હોય તો દેખાવનો કે સ્વાર્થનો હોવાથી દૂષિત હોય છે.

આગમનો પ્રકાંડ અભ્યાસી હોય, વિદ્યાસાધકને પણ શરમાવે તેવી અપ્રમત્તતાથી શુદ્ધ ક્રિયાઓનું સેવન કરતો હોય, અનેકના મોંમાં આંગળા ઘલાવે તેવો વિનય હોય, પણ અહંકાર... જેમ ઝેરનું એક જ બિંદુ પડ્યા પછી કઢેલુ પણ દૂધ બગડી જાય છે, તેમ અહંકારથી આગમજ્ઞાન, ક્રિયા અને વિનય દૂષિત બની જાય છે.

मायाशीलः पुरुषो, यद्यपि न करोति किञ्चिदपराधम् ।
सर्प इवाविश्वास्यो, भवति तथाप्यात्मदोपहतः ॥२८॥

ધર્મનું મૂળ વિનય છે જ્યાં અહંકાર હોય ત્યા સાચો વિનય હોય નહિ. સાચા વિનય વિના ધર્મ ક્યાથી હોય ! ધર્મ ન હોય તો ધર્મથી મળતા અર્થ-કામ પણ શી રીતે હોય ?

અહંકારી મનુષ્ય શેઠ, રાજા, વેપારી, ઘરાક આદિ પ્રત્યે તોછડાઈથી વર્તતો હોવાથી અર્થને (ધનને) અને સ્ત્રી આદિને અનુકૂળ ન રહેવાથી કામને (સંસાર સુખોને) મેળવી શકતો નથી.

આમ અહંકારથી ચારે પુરુષાર્થો સિદ્ધ થતા નથી.

[૨૮] માયાવી માણસ સદા મેલી રમત રમે છે એવું નથી, છતાં પોતાના માયાદોષને લીધે લોકમાં અવિશ્વસનીય જ રહે છે. માયાની આ કેવી વિડંબના ! શું સર્પ સદા કરડે જ છે ? નહિ. છતાં એને જોતાંની સાથે જ લોકો એનાથી દૂર ભાગે છે. માયાવી માણસ માટે પણ આવું જ બને છે.

सर्वविनाशाश्रयिणः, सर्वव्यसनैकराजमार्गस्य ।
लोभस्य को मुखगतः, क्षणमपि दुःखान्तरमुपेयात् ॥२९॥

एवं क्रोधो मानो, माया लोभश्च दुःखहेतुत्वात् ।
सत्त्वानां भवसंसारदुर्गमार्गप्रणेतारः ॥३०॥

ममकाराहंकारावेषां, मूलं पदद्वयं भवति ।
रागद्वेषावित्यपि, तस्यैवान्यस्तु पर्यायः ॥३१॥

मायालोभकषाय–श्चेत्येतद्रागसंज्ञितं द्वन्द्वम् ।
क्रोधो मानश्च पुन–र्द्वेष इति समासनिर्दिष्टः ॥३२॥

---

[२९] લોભ સર્વ અનર્થોનુ મૂળ અને સઘળાં વ્યસનોનો અજોડ ધોરી માર્ગ છે. આવા લોભના વિકરાળ જડબામાં ગયેલો કયો જીવ ક્ષણવાર પણ સુખ પામે?

[૩૦] આ પ્રમાણે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર કષાયો જીવોના દુઃખના કારણ હોવાથી જીવોને જન્મરૂપ સંસારના હિંસાદિ અનાચાર રૂપ વિકટ માર્ગમા લઈ જાય છે.

કષાયોનું મૂળ—

[૩૧-૩૨] મમકાર (મમતા) અને અહંકાર એ

બે કષાયોનું મૂળ છે. એ બેના અનુક્રમે રાગ અને દ્વેષ બીજા નામો છે. માયા અને લોભનું મૂળ રાગ હોવાથી તે બે રાગસ્વરૂપ છે. ક્રોધ અને માનનું મૂળ દ્વેષ હોવાથી તે બે દ્વેષસ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે અહીં સંક્ષેપમાં નિર્દેશ કર્યો. વિસ્તારથી કષાયના સ્વરૂપને જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ ગ્રંથાન્તરોથી જાણી લેવું.

પ્રશ્ન :—લોભ અને માન એ બે અનુક્રમે મમતાથી જ અને અહંકારથી જ ઉત્પન્ન થાય છે એ વાત બરોબર છે. પણ માયા અને ક્રોધ અનુક્રમે મમતા અને અહંકારથી જ ઉત્પન્ન થાય છે એવો નિયમ નથી. અહંકારથી પણ માયા થાય છે. મમતાથી પણ ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ દ્રવ્યાદિની પ્રાપ્તિ આદિ માટે માયા સેવવામાં આવે છે તેમ અહં ન ઘવાય એ માટે પણ માયા કરવામાં આવે છે લક્ષ્મણા સાધ્વીએ આલોચના લેતા માયા કરી તેનું શું કારણ ? અહંના રક્ષણ માટે જ માયા કરી હતી ને ? ક્રોધ પણ જેમ અહંકારના કારણે થાય છે તેમ મમતાના કારણે પણ થાય છે. દ્રવ્યોપાર્જન આદિમાં વિઘ્ન કરનાર ઉપર કે પોતાની સત્તા જમાવવામાં વિઘ્નભૂત થનાર ઉપર ક્રોધ થાય છે.

ઉત્તર—વાત સત્ય છે. પણ અહીં મુખ્યતાની

स ज्ञानदर्शनावरणवेद्यमोहायुषां तथा नाम्नः ।
गोत्रान्तराययोश्चे-ति कर्मबन्धोऽष्टधा मौलः ॥३४॥

રાગ-દ્વેષમા મંદતા આવ્યા વિના મિથ્યાત્વાદિમા મંદતા આવે નહિ, કે મિથ્યાત્વાદિ દૂર ન થાય. એટલે મિથ્યાત્વાદિને મંદ કરવા કે દૂર કરવા કે રાગ-દ્વેષને મંદ બનાવવા જ જોઈએ. આમ રાગ-દ્વેષ અને મિથ્યાત્વાદિ પરસ્પર સાપેક્ષ છે, પણ તેમા પ્રધાનતા રાગ-દ્વેષની છે

મિથ્યાત્વ=જીવાદિતત્ત્વો પ્રત્યે અશ્રદ્ધા.

અવિરતિ=હિંસાદિ પાપોથી અનિવૃત્તિ.

પ્રમાદ=મદ્ય, વિષય, કષાય. નિદ્રા અને વિકથા એ પાચ પ્રમાદ છે.

યોગ=મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ યોગ છે.

[૩૪] કર્મબંધ મૂલ પ્રકૃતિની અપેક્ષાએ આઠ પ્રકારનો છે (૧) જ્ઞાનાવરણ (૨) દર્શનાવરણ (૩) વેદનીય (૪) મોહનીય (૫) આયુષ્ય (૬) નામ (૭) ગોત્ર (૮) અંતરાય

જ્ઞાનાવરણ આદિ આ આઠ પ્રકૃતિઓ ક્રમશ: અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અવ્યાબાધસુખ, સ્વભાવ

[१२]कलरिभितमधुरगान्धर्वतूर्ययोषिद्विभूषणरवाद्यैः ।
श्रोत्रावबद्धहृदयो, हरिण इव विनाशमुपयाति ॥४१॥

મોહાન્ધત્વાત્-મોહથી (–અજ્ઞાનતાથી) વિવેક-વિલોચનો બિડાઈ ગયા હોવાથી અદૃષ્ટગુણદોષઃ- મારા માટે ગુણ(=હિતકર) શું છે અને દોષ(=અહિતકર) શું છે એ જાણતો નથી. દુ:ખ ઉપર અણગમો અને સંસારસુખ ઉપર પ્રેમ એ જ એના દુ:ખનું મૂળ છે.

[૪૧] દિલખુશ કરી દે તેવા રમ્ય રાગ રાગણીથી યુક્ત મધુર સંગીત, વાજિંત્રોનો કર્ણપ્રિયનાદ, રમણીઓના અલંકારોના રમણીય રણકાર, આવા આવા સુમધુર શબ્દોથી શ્રવણેન્દ્રિયમાં આસક્ત પ્રાણીના બાર વાગી જાય છે. થોડી વાર પહેલાં ખિનખોટટોક સ્વચ્છંદ આમ તેમ ફરતું હરણ સંગીતના સૂરમાં લીન બનવાથી પારધીના શિકારનો ભોગ બને છે. અંતે મૃત્યુના ખોળામાં પોઢી જાય છે.

---

१२. कलरिभितमधुरेति पदं—कलं गानगीत्या मधुरम्. रिभितं घोलनासहितम्. मधुरं श्रोत्रसुखदम्. गान्धर्वविशिष्टगान्धर्वाणि । गान्धर्वं—संगीतम् ।

न तथा सुमहार्घ्यैरपि वस्त्राभरणैरलंकृतो भाति ।
श्रुतशीलमूलनिकषो विनीतविनयो यथा भाति ॥६८॥

જલરહિત નદીની જેમ શોભા પામતું નથી. અર્થાત્ વિનય અને વૈરાગ્યથી વિહીન મનુષ્ય જલરહિત નદીની જેમ શોભતો નથી

[૬૮] અત્યંત વિનીત જેવી શોભા પામે છે. તેવી શોભા બહુ મૂલ્ય વસ્ત્રો અને અલંકારોથી અલંકૃત મનુષ્ય પામતો નથી. અત્યંત વિનીત મનુષ્ય શ્રુત (=આગમ) જ્ઞાન અને સદાચારની ખાસ કસોટી છે. કારણ કે શ્રુતજ્ઞાન અને સદાચારનું મહત્ત્વ વિનયના આધારે છે. વિનયરહિત મનુષ્યના શ્રુતજ્ઞાન અને સદાચાર હોતા નથી. હોય તો પણ વાસ્તવિક કોટીના ન હોવાથી મહત્ત્વ રહિત હોય છે. જો મનુષ્ય વિનીત હોય તો તેનું શ્રુતજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન છે અને સદાચાર સદાચાર છે. અવિનીતનું શ્રુતજ્ઞાન એ શ્રુતજ્ઞાન નથી અને સદાચાર એ સદાચાર નથી. આથી વિન-

---

६७–[illegible] निम्नगा–नदी इव [illegible] [illegible] ।

६८ [illegible] ।

यद्वत्कश्चित क्षीरं, मधुशर्करया सुसंस्कृतं हृद्यम् ।
पित्तार्दितेन्द्रियत्वाद् वितथमतिर्मन्यते कटुकम् ॥७८॥
तद्वन्निश्चयमधुरम-नुकम्पया सद्भिरभिहितं पथ्यम् ।
तथ्यमवमन्यमाना, रागद्वेषोदयोद्वृत्ताः ॥७९॥
जातिकुलरूपबललाभबुद्धिवाल्लभ्यकश्रुतमदान्धाः ।
क्लीबाः परत्र चेह च, हितमप्यर्थं न पश्यन्ति ॥८०॥

તે મુડદુ પાણીમા તણાઈને સમુદ્રમા ગયું અને કિનારાથી ખૂબ દૂર દૂર પહોચી ગયુ કાગે બહાર નીકળીને જોયુ તો ચોતરફ પાણી હતુ. કોઈ અન્ય વિશ્રામ સ્થાને જઈ શકાય તેમ ન હોવાથી તે ફરી પેટમા ઘુસી ગયો. મડદાની સાથે પાણીમા ડબીને મરણ પામ્યો.

સુખાદિ ગૌરવમા આસક્ત પુરુષો ગુરુઓએ આપ્યું હોવા છતા સર્વજ્ઞ ભગવતની વાણીરૂપ રસાયણનું પ્રસન્નચિત્તથી સેવન કરતા નથી. આ રસાયણ સત્ય દલીલો અને દૃષ્ટાતોથી સિદ્ધ હોવાથી અત્યંત સંગત છે. એ એનું સેવન કરનારાને સદા માટે જરા અને ભયમાથી મુક્ત કરી દે છે.

[૭૮–૮૦] મધ અને સાકર નાખીને સારી રીતે ઉકાળેલું હૃદયપ્રિય દૂધ મધુર હોવા છતાં, પિત્તપ્ર-

(૭) મદ અધિકાર.

ज्ञात्वा भवपरिवर्त. जातीनां कोटीशतसहस्रे पु ।
हीनोत्तममध्यन्वं. को जातिमदं बुधः कुर्यात् ॥८१॥
नैकाञातिविशेषा-निन्द्रियनिर्वृत्तिपूर्वकान्सत्त्वाः ।
कर्मवशाद्गच्छन्त्यत्र कस्य का शाश्वता जातिः ॥८२॥

કોપના કારણે બુદ્ધિમા વિપર્યાસ થવાથી કોઈ તે દૂધને કડવુ માને છે, તેમ (ભાવદયાથી) સત્પુરુષોએ કહેલા પરિણામે મધુર, હિતકર અને સત્ય વચનની અવગણના કરનારા, રાગ-દ્વેષના કારમા ઉદયથી સ્વછંદી બનેલા જાતિ, કુલ, રૂપ, બલ, લાભ, બુદ્ધિ, વાલ્લભ્યક (લોકપ્રિયતા), શ્રુત એ આઠ મદોથી અંધ બનેલા રાકડા જીવો આલોક અને પરલોકમાં હિતકર વસ્તુને જોતા નથી, જાતિ=માતૃવંશ, કુલ=પિતૃવંશ, રૂપ=શરીરની આકૃતિ કે દેખાવ, બલ=શરીરશક્તિ, લાભ=ઈષ્ટવસ્તુની પ્રાપ્તિ, બુદ્ધિ=વિચાર આદિ શક્તિ. વાલ્લભ્યક=લોકપ્રિયતા. શ્રુત=આગમજ્ઞાન.

મદવર્ણન—

[૮૧-૮૨] ભવભ્રમણમ જાતિઓનો તો કોઈ પાર છે ? કોઈ હીન, કોઈ મધ્યમ, તો કોઈ ઉત્તમ '

बलसमुदितोऽपि यस्मान्नरः क्षणेन विबलत्वमुपयाति ।
बलहिनोऽपि च बलवान्, संस्कारवशात्पुनर्भवति ।८७।
तस्मादनियतभावं, बलस्य सम्यग्विभाव्य बुद्धिबलात् ।
मृत्युबले चाबलतां, न मदं कुर्याद्बलेनापि ॥८८॥

વહ્યા કરે છે. દરરોજ તેની આળ-પંપાળ કરવી પડે છે. દરરોજ તેની આળ-પંપાળ કરવા છતા એક દિવસ તેની રાખ થઈ જશે એ વાત ચોક્કસ છે. આવા રૂપમા મદ કરવા જેવું શુ છે?

[૮૭-૮૮] બલવાન પણ મનુષ્ય રોગ આદિથી ક્ષણવારમાં બલહીન અને બલહીન પણ ઉપાયોથી બળવાન બની જાય છે ગમે તેટલુ બળ કેમ ન હોય! મૃત્યુબળની સામે એ ટકી શકે જ નહિ! મૃત્યુ જ્યારે ધસી આવે છે ત્યારે શરીરબળ, સ્વજનબળ કે દ્રવ્યબળ કંઈ કરી શકતું નથી. આથી બુદ્ધિબળથી બળની અનિત્યતાનો અને મૃત્યુની પાસે કાયરતાનો સૂક્ષ્મ વિચાર કરી બળવાને પણ બળ મદ ન કરવો જોઈએ.

उदयोपशमनिमित्तौ, लाभालाभावनित्यकौ मत्वा ।
नालाभे वैकुल्व्यं, न च लाभे विस्मयः कार्यः ॥८९॥

परशक्त्यभिप्रसादा-त्मकेन किंचिदुपयोगयोग्येन ।
विपुलेनापि यतिवृषा, लाभेन मदं न गच्छन्ति ॥९०॥

[८९-९०] ઈચ્છિત વસ્તુ ઈચ્છા થાય એટલે મળી જ જાય એવો નિયમ નથી. પુણ્યોદય (લાભાંતરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ) હોય તો ઈચ્છિત વસ્તુ મળે, અન્યથા ન મળે., લાભ કે અલાભ પોતાના હાથમા નથી આથી લાભાલાભને અનિત્ય સમજીને ઈચ્છિત ન મળે તો દીનતા નહિ કરવી અને સારી રીતે મળે તો ગર્વ ન કરવો.

દાનાતરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ હોય (-અંતરાય ન હોય) અને સાધુને આપવાની ભાવના હોય તો જ ગૃહસ્થ દાન કરી શકે છે. આથી પરની (=દાતાની, દાનાતરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી (-અંતરાય દૂર થવાથી) ઉત્પન્ન થયેલી શક્તિ મુજબ તથા ગુણાનુરાગ આદિના યોગે સાધુને આપવાની પ્રસન્નતાને (=ભાવનાને) અનુરૂપ મળેલ અને અલ્પકાળ સુધી જ

द्रमकैरिव चाटुकर्मक–मुपकारनिमित्तकं [२५]परजनस्य ।
कृत्वा यद्वाल्लभ्यक–मवाप्यते को मदस्तेन ॥९३॥
गर्वं परप्रसादा–त्मकेन वाल्लभ्यकेन यः कुर्यात् ।
तं वाल्लभ्यकविगमे, शोकसमुदयः परामृशति ॥९४॥
माषतुषोपाख्यानं, श्रुतपर्यायप्ररूपणां चैव ।
श्रुत्वातिविस्मयकरं, च विकरणं स्थूलभद्रमुनेः ॥९५॥

[૯૩–૯૪] મારા ઉપર ઉપકાર કરશે અથવા કર્યો છે એ નિમિત્તે ભિખારીની જેમ બીજાઓની દાઢીમાં હાથ ઘાલીને કે ચાપલુષી કરીને મળતા પ્રેમથી મદ શો કરવો?

પરની પ્રસન્નતાથી પ્રાપ્ત પ્રેમથી જે ગર્વ કરે છે, તેને પરનો પ્રેમ દુર થતા પ્રબળ શોક ઘેરી લે છે.

[૯૫] હું ઘણુ ભણ્યો છુ એમ જેને ગર્વ

२५ उपकारो निमित्तं यस्य चाटुकर्मणः तदुपकारनिमित्तकम् । उपकारोऽनेन प्राग् मम कृतः करिष्यते वाऽतश्चाटुकर्म करोति । 'परजनस्य' इति गृहस्थादिसूचनम् । आचार्यादीनामामोदितमभ्युत्थानादि क्रियमाणं चाटुकर्म न दोषमावहति । कुत्सितं प्रियं भाषणं चाटुकर्म ।

થતો હોય તે માષતુષ મુનિનું દૃષ્ટાંત. શ્રુતપર્યાયોની પ્રરૂપણા અને શ્રી સ્થૂલભદ્ર મુનિની વિસ્મય પમાડનારી વિક્રિયા સાભળીને મદનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

(૧) માષતુષ મુનિ પંડિત ન હતા એમને 'મા રુષ મા તુષ' જેવા બે શબ્દો પણ યાદ રહેતા ન હતા. છતા શ્રુતભક્તિનો ભાવ અપૂર્વ હતો પરિણામે રાગ-દ્વેષ, ગર્વ આદિ દોષો દૂર થવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ એટલે બહુ ભણેલો હોય તેને જ મોક્ષ મળે છે એવું નથી બહુ ભણ્યો હોય, પણ રાગ-દ્વેષ ગર્વ આદિ દોષો ન ઘટ્યા હોય તો, એ બહુ ભણતરનું મહત્ત્વ નથી. થોડું પણ શ્રુત જો ભાવપૂર્વક હોય તો મુક્તિ આપવાને સમર્થ છે. ઘણું પણ શ્રુત જો ભાવથી હીન હોય તો મુક્તિ ન આપી શકે.

(૨) એક જ સૂત્રનો કોઈ એક અર્થ કરે છે, કોઈ બે અર્થો કરે છે, કોઈ ત્રણ અર્થો કરે છે, આમ એક એકથી ચઢિયાતા વિદ્વાનો હોય છે. આથી મારા શ્રુતને ટપી જાય તેવા વિદ્વાનો પણ વર્તમાનમા છે અને પૂર્વે થઈ ગયા છે. આથી મારે થોડા શ્રુતથી મદ શા માટે કરવો ?

(૩) સ્થૂલભદ્ર મુનિ મહાત્યાગી અને વૈરાગી

संपर्कोद्यमसुलभं, चरणकरणसाधकं श्रुतज्ञानम् ।
लब्ध्वा सर्वं मदहरं, तेनैव मदः कथं कार्यः ॥९६॥

હતા, શ્રુતનો અભ્યાસ કરવામાં પણ અજોડ હતા, એમણે રમત રમતમાં અલ્પકાળમાં દશ પૂર્વોનું અર્થ સહિત અધ્યયન કરી લીધું હતુ. આવા પણ મહામુનિ થોડી વાર માટે ગર્વને આધીન બની ગયા. વંદન કરવા માટે આવેલી સાધ્વીઓને-સંસારી બહેનોને પોતાની શ્રુતશક્તિનો પરિચય કરાવવા તેમણે સિંહનુ રૂપ ધારણ કર્યું. આથી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ તેમને આગળ પાઠ આપવાની સ્પષ્ટ ના કહી દીધી. પાછળથી સંઘના આગ્રહથી અર્થ વિના માત્ર સૂત્રથી વાચના આપવાનું સ્વીકાર્યું, તે પણ બીજાને નહી આપવાની શરતે. પરિણામે ચાર પૂર્વોનો વિચ્છેદ થયો. આમ થોડા પણ શ્રુતમદથી આટલું નુકશાન થયુ. આથી આવા અનર્થકારી શ્રુતમદને આધીન નહિ બનવુ જોઈએ.

[૯૬] (૧) સંપર્કોદ્યમ સુલભ, (૨) ચરણ કરણ સાધક (૩) અને સર્વ પ્રકારના મદનો નાશ કરનાર શ્રુતજ્ઞાન મેળવીને તેનાથી જ (=મદનો નાશ કરનાર શ્રુતજ્ઞાનથી જ) મદ શા માટે કરવો જોઈએ?

एतेषु मदस्थानेषु निश्चये न च गुणोऽस्ति कश्चिदपि ।
केवलमुन्मादः स्वहृदयस्य संसारवृद्धिश्च ॥९७॥

---

(૧) મે ઘણુ શ્રુત મેળવ્યું છે એમ જેને લાગતુ હોય તેણે વિચારવું જોઈએ કે મેં ઘણુ શ્રુત મેળવ્યુ એમા મોટી ધાડ મારી નથી કારણ કે ગુરુ આદિના સંપર્કથી (=સહાયથી) અને ઉત્સાહથી શ્રુતજ્ઞાન સહેલાઈથી મેળવી શકાય છે.

(૨) શ્રુતનુ ફળ ચરણ-કરણની (=મૂલગુણો અને ઉત્તર ગુણોની) સાધના છે આથી જેમ જેમ જ્ઞાન વધતું જાય તેમ તેમ મૂલગુણો અને ઉત્તરગુણોને ખીલવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ દૃષ્ટિએ જ અહીં શ્રુતજ્ઞાનનુ ચરણ-કરણ સાધક વિશેષણ મૂક્યુ છે.

શ્રુતજ્ઞાન તો મદના રોગને દૂર કરવાનો અકસીર ઈલાજ છે. જો અકસીર ઈલાજથી જ રોગની વૃદ્ધિ થતી હોય તો રોગને દૂર કરવાનો બીજો કયો ઉપાય છે? માટે જેમ જેમ શ્રુતજ્ઞાન વધે તેમ તેમ નમ્ર બનવું જોઈએ

મદનું ફળ—

[૯૭-૯૮] વાસ્તવમા જાતિ આદિ મદના સ્થા-

जात्यादिमदोन्मत्तः, पिशाचवद्भवति दुःखितश्चेह ।
जात्यादिहीनतां पर-भवे च निःसंशयं लभते ॥९८॥

નોમાં મદ કરવાથી કોઈપણ ગુણ(=લાભ) નથી. એ કેવળ પોતાના હૃદયનો ઉન્માદ છે. એનાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે. જાતિ આદિના મદથી ઉન્મત્ત બનેલ મનુષ્ય આ લોકમા શુચિપિશાચ નામના બ્રાહ્મણની જેમ દુખી થાય છે અને પરલોકમા અવશ્ય જાતિ આદિની ન્યુનતા પામે છે, અર્થાત્ જાતિ આદિ આઠમાથી જેનો જેનો મદ કરે તે તે પરલોકમા હીન (=હલકુ) મળે.

પિશાચબ્રાહ્મણ–અતિશય શૌચવાદી પિશાચ નામનો એક બ્રાહ્મણ મનુષ્યોની સાથે રહેવાથી પવિત્રતા જળવાતી નથી એમ વિચારીને મનુષ્યની વસતિ છોડીને સમુદ્ર વચ્ચે એક દ્વિપમા રહેવા ગયો. કોઈ વેપારી વહાણ સમુદ્રમા ડૂબી જવાથી પાણીમા વહેતો વહેતો તે દ્વીપમા આવ્યો. ત્યા શેરડી ખૂબ થતી હતી. દરરોજ શેરડીના રસનો આહાર કરવાથી તેને ગોળના ગાગડા જેવા ઝાડા થતા હતા. ફરતા ફરતા આવેલા બ્રાહ્મણે આ ગાગડા જોયા અને ફળો સમજી ચાખી જોયા તો સ્વાદિષ્ટ લાગ્યા. આથી દરરોજ તેનાથી પેટનું પોષણ કરવા લાગ્યો. એક દિવસ ફરતા પેલા

आदावल्पभ्युदया, मध्ये शृङ्गारहास्यदीप्तरसाः ।
निकषे विषया बीभत्सकरुणलज्जाभयप्रायाः ॥१०६॥

ઉત્તર – વિષયોની લાલસાથી હૃદય અતિશય વ્યાકુલ હોય તો પણ આગમને (=સિદ્ધાંતનો) બરાબર અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

આગમનો અભ્યાસ કરવાથી વિષયોની ભયંકરતા આદિનું જ્ઞાન થાય છે અને દૃઢ બને છે. એનાથી વિષયો પ્રત્યે દ્વેષવૃત્તિ જાગે છે અને આસક્તિ દૂર થાય છે. આથી વિષયલાલસા દૂર કરવા મહાપુરુષપ્રણીત વૈરાગ્યગર્ભિત સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ પ્રતિદિન કરવો જોઈએ

વિષયોની અનિષ્ટતા—

[૧૦૬] (૧) વિષયો પ્રારંભમા ઉત્સવ જેવા લાગે છે, અર્થાત કોઈ ઉત્સવનો પ્રસંગ આવવાનો હોય તો તેના આવવાના પહેલાં જ જેમ એક પ્રકારની આનંદની લાગણી પેદા થાય છે, તેમ વિષયો ઉપભોગની પહેલા જ આનંદની લાગણી પેદા કરે છે. (૨) વિષયો મધ્યમાં–વિષયોપભોગ દરમ્યાન વેશભૂષા, કેશભૂષા, અલંકારોનો શણગાર, મુખચુંબન, હાસ્ય આદિ દ્વારા શૃંગાર અને હાસ્યરસથી

यद्यपि निषेव्यमाणा, मनसः परितुष्टिकारका विषयाः ।
किंपाकफलादनवद् भवन्ति पश्चाददतिदुरन्ताः ॥१०७॥

રસને પ્રદીપ્ત બનાવે છે, આનદમા વૃદ્ધિ કરે છે (૩) વિષયો અતે (વિષયોપભોગ થયા પછી) (૧) બિભત્સા, (૨) કરુણા, (૩) લજ્જા, (૪) અને ભયને પ્રાય ઉત્પન્ન કરે છે.

(૧) કામાગોને ખુલ્લા જોઈને ઘૃણા ઉત્પન્ન થાય છે.

(૨) કામિનીના અગમા દાત અને નખથી નિર્દય-પણે કરેલા ક્ષતો જોઇને કામિની પ્રત્યે કરુણા જાગે છે.

(૩) વસ્ત્રહીન દશા જોઇને શરમ આવે છે.

(૪) આવી અવસ્થામા પોતાને બીજાઓ જોઈ ન જાય તેનો ભય લાગે છે.

આમ વિષયોપભોગના પ્રારંભમા (આનદ કે રાગરૂપ) અસ્વસ્થતા, મધ્યમા મોહની તીવ્ર વેદના, અને અંતે બીભત્સા આદિ થવાથી વિષયસુખો ત્યાજ્ય છે.

[૧૦૭] પ્રશ્ન – વિષયો ગમે તેવા હોય, પણ સેવનકાળે તો સુખ જ આપે છે, આથી એનું સેવન શા માટે ન કરવું?

(૯) આચાર–અધિકાર.

इति गुणदोषविपर्या–सदर्शनाद्विषयमूर्छितो ह्यात्मा ।
भवपरिवर्तनभीरुभि–राचाराममवेक्ष्य परिरक्ष्यः ॥११२॥
सम्यक्त्वज्ञानचारित्रतपोवीर्यात्मको जिनैः प्रोक्तः ।
पञ्चविधोऽयं विधिवत्,साध्वाचारः समनुगम्यः ॥११३॥
षड्जीवकाययतना. लौकिकसन्तानगौरवत्यागः ।
शीतोष्णादिपरीषह-विजयःसम्यक्त्वमविकम्प्यम्॥११४॥

---

[૧૧૨] આ પ્રમાણે ગુણને દોષ તરીકે અને દોષને ગુણ તરીકે જોવાથી (=હિતકરને અહિતકર અને અહિતકરને હિતકર માનવાથી) વિષયમા આસક્ત બની ગયેલા આત્માનું, ભવભ્રમણથી ભયભીત બનેલાઓએ આચારાગ સૂત્રનુ અધ્યયન કરીને. બરોબર રક્ષણ કરવુ જોઇએ.

[૧૧૩] આચારાગ સૂત્રમા જિનેશ્વરોએ દર્શન, જ્ઞાન ચારિત્ર. તપ, વીર્ય એમ પાચ પ્રકારનો સાધુનો આચાર કહ્યો છે એને વિધિપૂર્વક જાણવો જોઈએ.

૧૧૪–૧૧૭ ગાથાની ભૂમિકા

જ્યારે ગણધરોએ સૂત્રથી દૃષ્ટિવાદની રચના કરી ત્યારે સર્વ પ્રથમ આચારાંગ સૂત્રની રચના કરી હતી.

પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના મહાપરિજ્ઞા નામના સાતમા અધ્યયનનો ઘણા કાળથી વિચ્છેદ થયો હોવાથી વર્તમાનમા આચારાગના કુલ ૨૪ અધ્યયનો છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથની ૧૧૪ થી ૧૧૭ એ ચાર ગાથા ઓમા આચારાગના પ્રત્યેક અધ્યાયમા કયા વિષયનુ પ્રતિપાદન છે તેનો નિર્દેશ કરવામા આવ્યો છે ૧૧૪-૧૧૫ એ બે ગાથાઓમા પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના નવ અધ્યયનોના વિષયોનો, ૧૧૬ મી ગાથાના બીજા શ્રુતસ્કંધની પ્રથમ ચૂલિકાના સાત અધ્યયનોના વિષયોનો, ૧૧૭ મી ગાથામા બાકીની ત્રણ ચુલિકાઓના વિષયોનો નિર્દેશ કરવામા આવ્યો છે,

પહેલા શ્રુતસ્કંધના અધ્યયનોના વિષયો

[૧૧૪-૧૧૭] (૧) षड्जीवकाययतना પ્રથમ અધ્યયનમાં શરીરથી જુદા જીવની સિદ્ધિ, પૃથ્વીકાય આદિ છ પ્રકારના જીવોનુ સ્વરૂપ, જીવોનો ઘાત કરવાથી અશુભ કર્મોનો બંધ થાય છે, માટે જીવ-ઘાતનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ, ઇત્યાદિ જણા-વવામા આવ્યુ છે.

(૨) लौकिकसन्तानगौरवत्याग બીજા અધ્યય-

નમા લૌકિક સર્વ પ્રકારના સબંધીઓના
ત્યાગ, તેમના ગૌરવનો-આદરનો ત્યાગ,
દૃઢતા, વિષય, કષાય, મદ, માન આદિનો
ભોગમા અનાસક્તિ, સાધુએ દેહના રક્ષણ માટે
વસ્તુઓ લોકોએ પોતાના માટે બનાવી હોય
લેવી, સાધુ માટે બનાવેલી નહિ લેવી, લોકમ
છતા લોકથી જલકમલની જેમ નિર્લેપ રહેવું,
અનેક વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે

(૩) शीतोष्णादिपरीषहजय -ત્રીજા અધ્યય
શીત, ઉષ્ણ આદિ ૨૨ પરીષહોને સહન
સમ્યક્ વિવેક રહિત ગૃહસ્થોના દોષો, સમ્યક્ વિ
સહિત ગૃહસ્થોના ગુણો, સમ્યક્ વિવેક રહિત ગૃહસ્
આવતા દુઃખો, સયમના અનુષ્ઠાન વિના કેવળ
કષ્ટ સહન કરવાથી શ્રમણપણુ આવતુ નથી,
યોનો ત્યાગ, પાપકાર્યોથી વિરતિ ઇત્યાદિનું વર્ણ
કરવામા આવ્યુ છે

(૪) सम्यक्त्वमविकम्प्यम् -ચોથા અધ્યયનં
સમ્યગ્દર્શનને નિર્મલ બનાવવાનો ઉપદેશ આપે
છે, તથા સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ તપ અને સમ્ય
ચારિત્રનુ વર્ણન કરવામા આવ્યું છે.

(૧૮) निषद्याक्रिया–બીજા અ. મા સ્વાધ્યાયને યોગ્ય સ્થાનનુ વર્ણન છે.

(૧૯) व्युत्सर्गक्रिया - ત્રીજા અ. માં મલ-મૂત્ર આદિના ત્યાગને યોગ્ય સ્થાનનુ વર્ણન છે.

(૨૦) शब्दक्रिया–ચોથા અ. મા સાંભળવામાં આવતા શબ્દોમાં રાગ–દ્વેષના ત્યાગને ઉપદેશ છે.

(૨૧) रुपक्रिया–પાચમા અ. માં સારા નરસ રૂપ વિશે રાગદ્વેષના ત્યાગનો ઉપદેશ છે.

(૨૨) परक्रिया– છઠ્ઠા અ. મા પગ ધોવા આદિની ક્રિયા બીજાઓ પાસે નહિ કરાવવાનો ઉપદેશ છે.

(૨૩) अन्योऽन्यक्रिया–સાતમા અ. મા એક–બીજાની પાસે પગ ધોવરાવવા આદિ ક્રિયા નહિ કરવાનો ઉપદેશ છે.

(૨૪) पञ्चमहाव्रतदार्ढ्य–ત્રીજી ચૂલિકામાં પાંચ મહાવ્રતોમાં સ્થિર બનવા માટે જ્ઞાન, દર્શન, ચા-

साध्वाचारः खल्वय-मष्टादशपदसहस्रपरिपठितः ।
सम्यगनुपाल्यमानो, रागादीन्मूलतो हन्ति ॥११८॥

રિત્ર તપ વગેરેની ભાવનાઓ તથા દરેક મહાવ્રતની પાચપાચ ભાવનાઓ બતાવવામા આવી છે.

(૨૫) વિમુક્તતા સર્વસઙ્ગેભ્ય–ચોથી ચુલિકામા સર્વ સ ગોથી વિમુક્તિ–છૂટકારો મેળવવા અ ગેનુ વર્ણન છે[૨૧]

(૧૧૮) સાધુના આચારનુ પ્રતિપાદન કરનાર આચારાંગ સૂત્ર ૧૮૦૦૦ પદ પ્રમાણ છે. આચારાગ સૂત્રમા જણાવેલા સાધુના આચારોનુ વ્યવસ્થિત પાલન કરવામા આવે તો એ રાગાદિ દોષોને જડ-મૂળથી ઉખેડી મૂકે છે.

---

૨૧ આચારાગમા પાચ ચૂલિકાઓ છે પણ ઘણા પ્રાચીનકાળથી પુર્વાચાર્યોએ પાચમી નિશીથ ચૂલિકાને આચારાગથી અલગ પાડી છે તેમા પ્રાયશ્ચિત્તનો વિષય આવે છે.

आचाराध्ययनोक्तार्थभावनाचरणगुप्तहृदयस्य ।
न तदस्ति कालविवरं, यत्र क्वचनाभिभवनं स्यात् ॥११९

पैशाचिकमाख्यानं, श्रुत्वा गोपायनं च कुलवध्वाः
संयमयोगैरात्मा, निरंतरं व्यापृतः कार्यः ॥१२०।

---

[૧૧૯] આચારાંગમાં કહેલા અર્થોનું (=આચારોનું ભાવપૂર્વક પાલન કરીને મનને સુરક્ષિત રાખનારને કષાય-વિષય આદિ અનાચારો એક ક્ષણ પણ પરાભવ કરી શકતા નથી.

[૧૨૦] પિશાચની વાર્તા અને કુલવધૂના સંરક્ષણનો પ્રસંગ સાંભળીને સાધુએ સંયમની સાધનામાં સતત લીન રહેવું જોઈએ.

પિશાચ વાર્તા–કોઈ વણિકે મંત્રના પ્રભાવે એક પિશાચને (રાક્ષસને) વશ કરી લીધો. પિશાચે વણિકને કહ્યુ–હુ તારો સેવક છું પણ તારે મને કંઈને કંઈ કામ આપવુ પડશે નહિ તો હું તને સ્વાહા કરી જઈશ. વણિકે મહેલ, બાગ, બગીચા આદિ તૈયાર કરાવી લીધા બાદ ઘરની બાજુમાં એક વાંસ ઊભો કરાવીને પિશાચને આજ્ઞા કરી જ્યાં સુધી હું બીજું કામ ન સોંપું ત્યાં સુધી તારે આ વાંસ ઉપર

क्षणविपरिणामधर्मा. मर्त्यानामृद्धिसमुदयाः सर्वे ।
सर्वे च शोकजनकाः, संयोगा विप्रयोगान्ताः ॥१२१॥

ચડ-ઉતર કર્યા કરવુ. આથી વાણિયાના પ્રાણ લેવાનો અવસર આવ્યો જ નહિ, તેમ રાત-દિવસ સંયમના આચારોમા લીન રહેનાર સાધુને પ્રમાદ આદિ અનાચારો જરાપણ હેરાન કરી શકતા નથી.

કુલવધૂ પ્રસંગ-પરદેશ ગયેલો પતિ વર્ષો થવા છતા ન આવવાથી અકળાયેલી એક યુવતિએ કોઈ રંગીલા યુવાનના પ્રેમમા પડવાનો વિચાર કર્યો. તેના સસરાને ખબર પડતા સસરાએ પોતાની સ્ત્રી સાથે ખોટો (-દેખાવનો) અણબનાવ કરીને ઘરનો કારભાર પુત્રવધૂને સોપી દીધો. આથી વહેલી સવારથી મોડી રાત સુધી સતત ઘરના કામો કરીને લોથપોથ બની જવાથી રાત્રે ઘસઘસાટ ઊંઘી જતી. સવારના વહેલા ઊઠીને ઘરના કામે લાગી જતી. આથી તેની વિષયેચ્છા શમી ગઈ. હવે તેને યુવાન યાદ પણ આવતો ન હતો. આમ, જે સાધુ પોતાના આચારોમા સતત મશગુલ રહે છે તેને વિષય આદિ દોષો સતાવી શકતા નથી.

[૧૨૧] મનુષ્યોની સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ ક્ષણવારમાં વિપરિણામ (=અશુભ પરિણામ) પામી જાય છે.

यत्सर्वविषयकांक्षोद्भवं [27]सुखं प्राप्यते सरागेण ।
तदनन्तकोटिगुणितं, मुधैव लभते विगतरागः ॥१२४॥

इष्टवियोगाप्रियसं–प्रयोगकांक्षासमुद्भवं दुःखम् ।
प्राप्नोति यत्सरागो,न संस्पृशति तद्विगतरागः ॥१२५॥

प्रशमितवेदकषायस्य, हास्यरत्यरतिशोकनिभृतस्य ।
भयकुत्सानिरभिभवस्य, यत्सुखं तत्कुतोऽन्येषाम्॥१२६॥

પ્રશાંતનુ પ્રશમ સુખ–

(૧૨૪-૧૨૬) સરાગી જીવ સઘળા વિષયોની ઈચ્છા મુજબ પ્રાપ્તિ થતા જેટલુ સુખ અનુભવે છે, તેનાથી અનત કોટિગણુ સુખ વીતરાગ વિના મૂલ્યે અને વિના પ્રયત્ને અનુભવે છે.

ઈષ્ટવિયોગ અને અનિષ્ટ સંયોગની ચિંતાથી (=ઇષ્ટનો વિયોગ થતા તેને મેળવવાની અને અનિષ્ટનો સયોગ થતા તેને દૂર કરવાની ચિતાથી) ઉત્પન્ન થતુ રાગીનું દુ ખ વીતરાગને લગારે સ્પર્શતું નથી.

જેના વેદ અને કષાય શમી ગયા છે, જે હાસ્ય, રતિ, અરતિ, અને શોકના પ્રસગોમા પણ હાસ્યાદિને

---

27 समस्तशब्दाद्यभिलाषावाप्त्युत्पन्नम् ।

लोकः खल्वाधारः, सर्वेषां ब्रह्मचारिणां यस्मात् ।
तस्माल्लोकविरुद्धं, धर्मविरुद्धं च संत्याज्यम् ॥१३१॥
देहो नासाधनको, लोकाधीनानि साधनान्यस्य ।
सद्धर्मानुपरोधात्तस्माल्लोकोऽभिगमनीयः ॥१३२॥

સાધુઓની શરીર રક્ષા ઇષ્ટ છે=શાસ્ત્રસંમત છે. શરીરરક્ષા માટે લોકના ઘરે જવું, આહારાદિ શા માટે બનાવ્યા છે ઇત્યાદિ પૃચ્છા કરવી, તેની આજીવિકાનું સાધન શું છે તે જાણવું, આર્થિક સ્થિતિના અને માનસિક ભાવના ખ્યાલ રાખવા ઇત્યાદિ લોકચિંતન પણ શાસ્ત્રસંમત છે. પણ ધર્માચરણમાં જરૂર પડે તેટલા પૂરતી જ શરીરરક્ષા અને શરીરરક્ષા પૂરતી જ લોકચિંતા હોવી જોઈએ.

[૧૩૧] સર્વ સાધુઓને લોક આધાર છે. કારણ કે લોકમાં રહીને અને લોકની મદદથી સંયમની સાધના થાય છે. માટે સાધુઓએ લોકવિરુદ્ધ (–સૂતકવાળા કે લોકનિંદ્ય ઘરોમાંથી ગોચરી લાવવી વગેરે) અને ધર્મવિરુદ્ધ (–મદ્યપાન આદિ) કાર્યના ત્યાગ કરવો જોઈએ.

[૧૩૨] અન્ન–પાન, વસ્ત્ર–પાત્ર, વસતિ આદિ

दोषेणानुपकारी, भवति परो येन येन विद्विष्टि ।
स्वयमपि तद्दोषपदं, सदा प्रयत्नेन [३४]परिहार्यम् ॥१३३॥

સાધનો વિના શરીરનિર્વાહ ન થઈ શકે. શરીરના સાધનો લોકોને આધીન છે=લોકોની પાસેથી ભિક્ષા દ્વારા મેળવવાના છે. માટે સાધુએ અવસરે પોતાના ક્ષાંતિ આદિ ધર્મને બાધ ન આવે તેમ લોકોને અનુસરવું જોઈએ. લોકવ્યવહારના આધારે ચાલવુ જોઈએ.

(૧૩૩) જે જે દોષના સેવનથી અન્ય વ્યક્તિ ગુસ્સે થાય છે અને અપકાર કરે છે, પોતે પણ સદા કાળજીથી તે તે દોષના સ્થાનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. અર્થાત્ અમુક અયોગ્ય કાર્ય અમુક વ્યક્તિએ કર્યું, એનાથી લોકો એના દુશ્મન થઈ ગયા એ પ્રમાણે સાધુએ લોકમા જોયુ, તો સાધુએ પણ તે કાર્યથી દૂર રહેવુ જોઈએ.

---

३४ अन्यः कुर्वन् परस्य दृष्टः किञ्चिदप्रियकारणम्, तद्वीक्ष्य स्वयमपि तद्दोषस्थानं परिहार्यम् ।

पिण्डः शय्या वस्त्र-षणादि पात्रैषणादि यच्चान्यत् ।
कल्प्याकल्प्यं सद्धर्म-देहरक्षानिमित्तोक्तम् ॥१३८॥
कल्प्याकल्प्यविधिज्ञः, संविग्नसहायको विनीतात्मा ।
दोषमलिनेऽपि लोके, प्रविहरति [38]मुनिर्निरुपलेपः ॥
॥ १३९ ॥

[१३८] આહાર-પાણી, શય્યા, વસ્ત્રૈષણા, પિંડૈષણા તથા અન્ય જે કોઈ વસ્તુ વિશે અમુક કલ્પ્ય છે (વાપરી શકાય છે), અમુક અકલ્પ્ય છે (ન વાપરી શકાય) એમ શાસ્ત્રમા કરેલી કલ્પ્ય-અકલ્પ્યની વ્યવસ્થા સયમધર્મની અને દેહની રક્ષા માટે છે.

કલ્પ્ય-અકલ્પ્ય વ્યવસ્થા મુખ્યતયા સંયમધર્મની રક્ષા માટે છે, દેહ સયમરક્ષાનું સાધન હોવાથી ગૌણથી તેની રક્ષા માટે પણ છે. [આથી સયમધર્મની અને દેહની રક્ષા અનુસારે ક્યારેક કલ્પ્ય પણ અકલ્પ્ય અને અકલ્પ્ય પણ કલ્પ્ય બની જાય છે, આ હકીકત આ ગ્રંથમાં જ આગળ ૧૪૩-૧૪૬ એ ચાર શ્લોકોમાં કહેવામા આવશે.)

[૧૩૯] શું કલ્પ્ય છે, શું અકલ્પ્ય છે,

३८ प्रकर्षेण विविधमनेकप्रकारं रजो हरति प्रविहरति ।

यद्वत्पङ्काधारमपि, पङ्कजं नोपलिप्यते तेन ।
धर्मोपकरणधृत्वपु-रपि साधुरलेपकस्तद्वत् ॥१४०॥
यद्वत्तुरगः सत्स्व-प्याभरणविभूषणेष्वनभिषक्तः ।
तद्वदुपग्रहवानपि, न संगमुपयाति निर्ग्रन्थः ॥१४१॥

કલ્પ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થાય અને તે વસ્તુ વિના ચાલે તેમ ન હોય તો અલ્પ દોષવાળી અકલ્પ્યથી પણ શરીરરક્ષા કરવી, કલ્પ્ય પણ અકલ્પ્ય ક્યારે બને, અકલ્પ્ય પણ કલ્પ્ય ક્યારે બને... આમ કલ્પ્ય-અકલ્પ્યની વિધિના જે જાણકાર છે, સંસારભીરુ અને જ્ઞાનક્રિયામા તત્પર મુનિઓ જેને સાધનામા સહાય કરે છે. જે સ્વભાવથી જ વિનીત છે, આવા મુનિ મહાત્મા રાગ-દ્વેષથી દૂષિત લોકમા રહેવા છતા રાગ-દ્વેષથી અલિપ્ત રહીને આત્માના ચોંટેલી વિવિધ પ્રકારની કર્મરજને વિવિધ ઉપાયોથી ખંખેરી નાખે છે.

[૧૪૦-૧૪૧] પ્રશ્ન-શું કાદવમા પગ મૂકવાથી પગ કાદવથી ન લેપાય ? લેપાય જ. તેમ વસ્ત્રાદિનો ઉપયોગ કરવા છતા સાધુ મૂર્છાથી ન લેપાય એ વાત મગજમા ઠસતી નથી.

ઉત્તર-કમલ કાદવમા ઉત્પન્ન થવા છતાં કાદવથી

ग्रन्थः कर्माष्टविधं, मिथ्यात्वाविरतिदुष्टयोगाश्च ।
तज्जयहेतोरशठं, संयतते यः स निर्ग्रन्थः ॥१४२॥

અલિપ્ત રહે છે એ પ્રત્યક્ષ જોવામા આવે છે. એ જ પ્રમાણે સંયમપાલન માટે વસ્ત્ર આદિ ઉપકરણોથી શરીરની રક્ષા કરવા છતા સાધુ મૂર્છા આદિ દોષોથી નિર્લેપ રહી શકે છે

બીજુ દૃષ્ટાન્ત જુઓ. અશ્વના શરીરને જાત જાતના અલંકારોથી અલંકૃત કરવા છતા તે તેમાં આસક્ત બનતો નથી. કારણ કે તેને એ અલંકારોમાં મારાપણાની બુદ્ધિ થતી નથી. તેમ સાધુઓ વસ્ત્રાદિ રાખવા છતા તેમા મારાપણાની બુદ્ધિ ન હોવાથી અનાસક્ત રહે છે. આથી તો સાધુને નિર્ગ્રંથ કહેવામા આવે છે.

નિર્ગ્રંથનું લક્ષણ—

[૧૪૨] આઠ પ્રકારના કર્મો, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને અશુભયોગો એ ગ્રંથ=ગાઠ છે. [કારણ એનાથી આત્મા સંસારમાં બંધાઈ રહે છે.] એ ગાંઠને છોડવા માટે જે નિષ્કપટપણે આગમોક્ત વિધિથી પ્રયત્ન કરે તે નિર્ગ્રંથ છે.

મની રક્ષા માટે જ છે. આમ ૧૩૮ મી ગાથામા જણાવ્યું છે. આ સિદ્ધાતના આધારે, જેનાંથી સંયમરક્ષા-સંયમવૃદ્ધિ થાય તે કલ્પ્ય અને જેનાથી સંયમની હાનિ થાય તે સઘળું અકલ્પ્ય, આવો સિદ્ધાત બાંધી શકાય ?

ઉત્તર:-હા. નિશ્ચય (ઉત્સર્ગ) દૃષ્ટિએ એ સિદ્ધાત બરોબર છે. જે જ્ઞાન, શીલ, અને તપની વૃદ્ધિ કરવામા અને દોષોને ડામી દેવામાં સહાયતા કરે છે તે કલ્પ્ય છે. બાકીનું સઘળું અકલ્પ્ય છે.

તેમજ, જે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર અને શુભ યોગો ઉપર કુઠારાઘાત કરે છે, તથા પ્રવચનહિલનાનુ કારણ બને છે, તે કલ્પ્ય હોવા છતા અકલ્પ્ય બને છે. (૧૪૪)

આથી જ પિંડ, શય્યા, વસ્ત્ર-પાત્ર, ઔષધાદિ જે કંઈ શુદ્ધ હોવાથી કલ્પ્ય હોવા છતા સયમનો ઘાત કરનાર હોય તો અકલ્પ્ય બને છે, અને અકલ્પ્ય પણ સંયમની રક્ષા-વૃદ્ધિમાં મદદગાર થાય તો કલ્પ્ય બને છે. (૧૪૫)

આમ, કોઈ વસ્તુ એકાંતે કલ્પ્ય કે અકલ્પ્ય નથી. અમુક વસ્તુ કલ્પ્ય છે કે નહિ તેના નિર્ણય

जन्मजरामरणभयै-रभिद्रुते व्याधिवेदनाग्रस्ते ।
जिनवरवचनादन्यत्र, नास्ति शरणं क्वचिल्लोके ॥१५२॥
एकस्य जन्ममरणे, गतयश्च शुभाशुभा भवावर्ते ।
तस्मादाकालिकहित-मेकेनैवात्मनः कार्यम् ॥१५३॥
अन्योऽहं स्वजनात्परि-जनाच्च विभवाच्छरीरकाच्चेति ।
यस्य नियता मतिरियं, न बाधते तं हि शोककलिः
॥ १५४ ॥

(૧૫૨) અશરણ ભા૦-જન્મ, જરા, મરણ અને ભયથી હેરાન થઈ ગયેલા અને વ્યાધિ વેદનાથી ઘેરાયેલા આ લોકમા જીવને ક્યાય શરણું નથી, સિવાય તિર્થંકરનું વચન-આજ્ઞા

(૧૫૩) એકત્વ ભા૦-ભવભ્રમણમા જીવ એકલો જ જન્મે છે, એકલો જ મરે છે, શુભ અશુભ ગતિ એકલાની જ થાય છે, માટે બીજાના હિતથી મારું પણ હિત થઈ જશે અથવા (હુ પ્રયત્ન નહિ કરું તો પણ) બીજા મારું હિત કરી આપશે એવી આશા રાખ્યા વિના એકલાએ (=પોતાની જાત મહેનતે જ) પોતાનું સદા સ્થાયી (-સંયમદ્વારા મોક્ષની પ્રાપ્તિ) હિત કરી લેવું જોઈએ

(૧૫૪) અન્યત્વ ભા૦- માતા-પિતા આ

धर्मस्य दया मूलं, न चाक्षमावान्दयां समादत्ते ।
तस्माद्यः क्षान्तिपरः, स साधयत्युत्तमं धर्मम् ॥१६८॥
विनयायत्ताश्च गुणाः, सर्वे विनयश्च मार्दवायत्तः ।
यस्मिन्मार्दवमखिलं, स सर्वगुणभाक्त्वमाप्नोति ॥१६९॥
नाऽनार्जवो विशुध्यति, न धर्ममाराधयत्यशुद्धात्मा ।
धर्मादृते न मोक्षो, मोक्षात्परमं सुखं नान्यत् ॥१७०॥

---

(૯) બ્રહ્મચર્ય–મૈથુનની નિવૃત્તિ (૧૦) આકિંચન્ય –પરિગ્રહનો અભાવ.

અહીંથી ક્રમશઃ એક એક ગાથાથી દરેક ધર્મનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

[૧૬૮] પ્રસ્તુત દશ પ્રકારના ધર્મનુ મૂળ દયા છે. ક્ષમારહિત પ્રાણી દયા કરી શકતો નથી. આથી જે ક્ષમાશીલ છે તે આ દશ પ્રકારના ધર્મને સારી રીતે આરાધે છે દયા=પ્રાણીની પ્રાણરક્ષાનો ભાવ.

[૧૬૯] સઘળા ગુણો વિનયને આધીન છે. વિનય નમ્રતાને આધીન છે. જેનામા પૂર્ણ નમ્રતા છે તે સઘળા ગુણોને મેળવે છે.

[૧૭૦] આર્જવથી રહિત (=માયાવી) મનુષ્ય

पञ्चास्रवाद्विरमणं, पंचेन्द्रियनिग्रहः कषायजयः ।
दण्डत्रयविरतिश्चे-ति. संयमः सप्तदशभेदः ॥१७२॥

વસ્તુની શુદ્ધિ એ દ્રવ્યશૌચ છે. આ બે પ્રકારના શૌચમાં ભાવશૌચની પ્રધાનતા છે. તે છતા મર્યાદાનુસાર દ્રવ્યશૌચનો પણ આવશ્યકતા છે. સાધુએ દ્રવ્યોપકરણ (રજોહરણ આદિ), અન્ન-પાણી, શરીર આદિની શુદ્ધિ પણ પ્રયત્નપૂર્વક કરવી જોઈએ.

[૧૭૨] હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ એ પાંચ આસ્રવોથી વિરતિ, પાંચ ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ ચાર કષાયોનો જય, મન, વચન અને કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિને રોકવી, આ પ્રમાણે સત્તર પ્રકારનો સંયમ છે.[૪૫]

૪૫ પાચ સ્થાવર અને ચાર ત્રસ એ નવના રક્ષણ રૂપ નવ સયમ, પ્રેક્ષ્યસંયમ, ઉપેક્ષ્ય સંયમ, અપહૃત્ય સયમ, પ્રમૃજ્ય સયમ, કાય સયમ, વાક્ સયમ, મનઃ સયમ, અને ઉપકરણ સયમ એ સતર પ્રકારે પણ સંયમ છે, તત્ત્વાર્થ અ. ૯, સૂ ૬ માં ભાષ્ય તથા ટીકા

अनशनमूनोदरता, वृत्तेः संक्षेपणं रसत्यागः ।
कायक्लेशः संली-नतेति बाह्यं तपः प्रोक्तम् ॥१७५॥

---

[૧૭૫] અનશન, ઊણોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસ-ત્યાગ, કાયાક્લેશ, સંલીનતા–એ છ પ્રકારનો બાહ્યતપ છે.

અનશન –અમુક ટાઈમ માટે કે યાવજ્જીવ આહારનો ત્યાગ, નવકારશીથી આરંભી છ માસ સુધીનું સર્વ પ્રકારનું તપ અનશન તપ છે.

ઊણોદરી.– ભૂખથી ઓછો આહાર લેવો.

વૃત્તિસંક્ષેપ–આહાર લાલસાની વૃત્તિને ઘટાડવાના ધ્યેયથી અમુક જ દ્રવ્યો વાપરવા તે સિવાયના દ્રવ્યોનો ત્યાગ, અથવા અમુક ઘરોમાં જ ગોચરી જવાનો નિયમ વગેરે.

રસત્યાગ–દૂધ આદિ વિગઈનો કે કેરી આદિના રસનો ત્યાગ.

કાયાક્લેશ–કાયોત્સર્ગ, લોચ આદિ દ્વારા કાય કષ્ટ સહન કરવું.

સંલીનતા–વિષયો અને રાગ-દ્વેષથી ઇંદ્રિયોની અને ક્રોધાદિ કષાયોથી મનની નિવૃત્તિ કરવી. કાયા આદિના નિરર્થક વ્યાપારને રોકવો એ પણ સંલીનતા છે.

दिव्यात्कामरतिसुख–त्रिविधं त्रिविधेन विरतिरिति
नवकम् ।
औदारिकादपि तथा, तदब्रह्माष्टादशविकल्पम् ॥१७७॥
अध्यात्मविदो मूर्च्छां, परिग्रहं वर्णयन्ति निश्चयतः ।
तस्माद्वैराग्येप्सो–राकिञ्चन्यं परो धर्मः ॥१७८॥
दशविधधर्मानुष्ठा–यिनः सदा रागद्वेषमोहानाम् ।
[47]दृढरूढघनानामपि, भवत्युपशमोऽल्पकालेन ॥१७९॥

(=આત્મામાં) પ્રભાવ, અંદર (=જૈન શાસનમાં)જ પ્રસિધ્ધિ, બહાર (=વ્યવહારમાં) તપસ્વી તરીકે અપ્રસિધ્ધિ.......આ કારણોથી આ તપ અભ્યંતર છે.

[૧૭૭] મન, વચન, અને કાયાથી ન કરવુ, ન કરાવવું અને ન અનુમોદવું, એ (૩×૩=૯) નવ પ્રકારે દેવતા સંબંધી અને મનુષ્ય સંબંધી મૈથુનથી નિવૃત્તિ–એમ (૯×૨=૧૮) બ્રહ્મચર્યના અઢાર ભેદો છે

[૧૭૮] અધ્યાત્મને જાણનારા મહાપુરુષો પરમાર્થ દૃષ્ટિએ મૂર્છાને જ પરિગ્રહ કહે છે આથી વૈરાગ્યના અભિલાષી માટે મૂર્છાત્યાગ શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે.

ધર્મ સેવનનું ફળ—

[૧૭૯–૧૮૦] સદા દશ પ્રકારના યતિધર્મનું

(૧૩) ધર્મકથા અધિકાર

प्रवचनभक्तिःश्रुतस-म्पदुद्यमो व्यतिकरश्च संविग्नैः ।
वैराग्यमार्गसद्भा-वभावधीस्थैर्यजनकानि ॥१८१॥
आक्षेपणीं विक्षेपणीं, विमार्गबाधनसमर्थविन्यासाम् ।
श्रोतृजनश्रोत्रमनः-प्रसादजननीं यथा जननीम् ॥१८२॥
संवेदनीं च निर्वे-दनीं च धर्म्यां कथां सदा कुर्यात् ।
स्त्रीभक्तचौरजनपद-कथाश्च दूरात्परित्याज्याः ॥१८३॥

વૈરાગ્યમાર્ગાદિમાં સ્થિરતાના ઉપાયો—

[૧૮૧] પ્રવચનની ભક્તિ, શ્રુત સંપત્તિમ ઉદ્યમ, અને સંવિગ્ન સાધુઓની સાથે સંપર્ક-વૈ વૈરાગ્યમાર્ગમા, જિનોક્ત જીવાદિતત્ત્વો વિશે (-શ્રધ્ધ અને શુભભાવમા મનને સ્થિર રાખે છે.

પ્રવચન એટલે ચતુર્વિધસંઘ, કે શાસ્ત્ર, અથ તીર્થંકર. શ્રુતસંપત્તિમા ઉદ્યમ એટલે દરરોજ ન નવા શ્રુતના અધ્યયનમાં ઉત્સાહ સંવિગ્ન એટલે સંસારભિરુ અથવા ઉદ્યતવિહારી (સયમનું કાલાનુ- સાર બરોબર પાલન કરનાર).

[૧૮૨–૧૮૩] ઉક્ત વૈરાગ્યમાર્ગ આદિ ત્રણમ સ્થિર રહેવા સાધુએ સદા આક્ષેપણી, વિક્ષેપણી સવેદની, અને નિર્વેદની-એ ધર્મકથા કરવી જોઇએ

રાગ-દ્વેષથી ઉધ્ધત્તચિત્ત જીવોને સદ્ધર્મનું યથાર્થ પ્રતિપાદન કરે અને (પ્રતિપાદન મુજબ વર્તનાર) જીવોનું રક્ષણ કરે છે માટે શાસ્ત્ર કહેવાય છે. આ પ્રમાણે સજ્જન પુરુષો શાસ્ત્ર શબ્દનો ચોક્કસ અર્થ કહે છે.

[૪૮]આથી જે નિર્દોષ શાસનસામર્થ્ય (=યથાર્થ પ્રતિપાદન કરવાની શક્તિ) અને નિર્દોષ [૪૯] રક્ષણ બળ ધરાવતું હોય તે શાસ્ત્ર છે. આવુ શાસ્ત્ર આ (નીચે મુજબ) સર્વજ્ઞ વચન જ છે.

द्विविधाश्चराचराख्या-स्त्रिविधा स्त्रीपुंनपुंसका ज्ञेया ।
नारकतिर्यग्मानुष-देवाश्चतुर्विधाः प्रोक्ताः ॥१९१॥
पञ्चविधास्त्वेकद्वि-त्रिचतुःपञ्चेन्द्रियास्तु निर्दिष्टाः ।
क्षित्यम्बुवह्निपवन-तरवस्त्रसाश्चेति षड्भेदाः ॥१९२॥

[१९१-१९२] જીવોના બે પ્રકાર-ચર(=ત્રસ) અને અચર (=સ્થાવર). ત્રણ પ્રકાર-સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસક. ચાર પ્રકાર-નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય, દેવ પાંચ પ્રકાર-એકેંદ્રિય. બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, ચઉરિંદ્રિય, પંચેંદ્રિય, છ પ્રકાર-પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય.

સ્વેચ્છાથી એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે જઈ શકે તે ચર. તે સિવાય સંસારી સઘળા જીવો અચર. આ બે ભેદ અનુક્રમે ત્રસ અને સ્થાવર એ નામથી અધિક પ્રસિદ્ધ છે

સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક એ ત્રણ ભેદો વ્યવહારમાં પ્રસિધ્ધ છે.

નારક-નરકગતિમાં જન્મે તે. મનુષ્ય-મનુષ્યગતિમાં જન્મે તે. દેવ-દેવગતિમાં જન્મે તે. નારક આદિ ત્રણ સિવાયના સઘળા સંસારી પ્રાણીઓ તિર્યંચ

શ્રુતઃ—મન અને ઇંદ્રિયોની સહાયથી શબ્દ અને અર્થના પર્યાલોચન પૂર્વક થતો બોધ.

અવધિ·—મન અને ઇંદ્રિયોની અપેક્ષા વિના આત્મ-શક્તિથી થતો રૂપી દ્રવ્યોનો બોધ.

મન·પર્યવ·—અઢીદ્વીપમા રહેલા પચેંદ્રિય જીવોના મનનાં વિચારોનો બોધ.

કેવળજ્ઞાન—ત્રણ કાળના સર્વ દ્રવ્યો અને સર્વ પર્યાયોનું જ્ઞાન.

મિથ્યાદર્શન યુક્ત જીવના મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન અજ્ઞાન સ્વરૂપ છે. આથી આ ત્રણ જ્ઞાનનુ જે લક્ષણ (=અર્થ) છે તે જ અનુક્રમે મતિ અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન, અવધિઅજ્ઞાનનું લક્ષણ છે.

ચક્ષુદર્શન—ચક્ષુદ્વારા થતો વસ્તુનો સામાન્યથી બોધ, અચક્ષુદર્શનઃ—આંખ સિવાય ચાર ઇંદ્રિયો અને મન દ્વારા થતો વસ્તુનો સામાન્યથી બોધ

અવધિ દર્શન·— ઇંદ્રિયોની સહાય વિના આત્મ-શક્તિથી થતો કેવળ રૂપી દ્રવ્યોનો સામાન્યથી બોધ.

કેવળ દર્શનઃ—ત્રણે કાળનાં સર્વ દ્રવ્યોનો સામા-ન્યથી બોધ.

ते चैकविंशतित्रि–द्विनवाष्टादशविधाश्च विज्ञेयाः।
षष्ठश्च सान्निपातिक, इत्यन्यः पञ्चदशभेदः ॥१९७॥

[૧૯૭] ઉક્ત ઔપશમિક આદિ પાંચ ભાવોના અનુક્રમે ૨, ૯, ૧૮, ૨૧, ૩ ભેદો છે. આ પાંચ ભાવો ઉપરાંત છઠ્ઠો સાન્નિપાતિક નામનો ભાવ છે તેના ૧૫ ભેદો છે.

ઔપશમિકના ૨ ભેદ·–સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર.

ક્ષાયિકના ૯ ભેદ–જ્ઞાન, દર્શન, દાન, લાભ ભોગ, ઉપભોગ, વીર્ય, સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર.

ક્ષાયોપશમિકના ૧૮ ભેદ–પ્રથમના ૪ જ્ઞાન, અજ્ઞાન, પ્રથમના ૩ દર્શન, ૫ દાનાદિ, સમ્યક્ત્વ સર્વવિરતિ, દેશવિરતિ,

ઔદયિકના ૨૧ ભેદ·–૪ ગતિ, ૪ કષાય, વેદ, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અવિરતિ. અસિદ્ધત્વ, લેશ્યા.

પારિણામિકના ૩ ભેદ –જીવત્વ, ભવ્યત્વ, અભવ્યત્વ

સન્નિપાત એટલે સંયોગ, ઔપશમિકાદિ પાંચ ભાવોના પરસ્પર સંયોગથી ઉત્પન્ન થતો ભાવ સાન્નિપાતિક ભાવ. આ ભાવ ઔપશમિક આદિની જે

स्वर्गसुखानि परोक्षा-ण्यत्यन्तपरोक्षमेव मोक्षसुखम् ।
प्रत्यक्षं प्रशमसुखं, न परवशं न [५८]व्ययप्राप्तम् ॥२३७॥
निर्जितमदमदनानां, वाक्कायमनोविकाररहितानाम् ।
विनिवृत्तपराशाना-मिहैव मोक्षः सुविहितानाम् ॥२३८॥

તરણા તુલ્ય તુચ્છ છે. પ્રશમસુખનો મહિમા તો કોઈ ઓર જ છે ! જુઓ ત્યારે પ્રશમસુખનો મહિમા.

[૨૩૭] પરોક્ષ છે સ્વર્ગના સુખો, મોક્ષના સુખો તો વળી અત્યંત પરોક્ષ છે, જ્યારે પ્રશમસુખ પ્રત્યક્ષ છે. અત્યારે જ સ્વાનુભવગમ્ય છે. પ્રશમસુખ માટે બાહ્ય કોઈ વસ્તુની ભીખ માગવી પડતી નથી. આ સુખને કોઈ ઝુંટવી શકતું નથી. એને માટે એક નયા પૈસાનો પણ ખર્ચ કરવો પડતો નથી. આ સુખ જીવનપર્યંત અનુભવી શકાય છે.

પ્રશમસુખના સાગરમા ઝીલતા એ મહાત્માઓના સુખની તો શી પ્રશંસા કરવી !

[૨૩૮] મદ-મદનને જીતી લેનારા, મન, વચન અને કાયાના વિકારોથી રહિત, પૌદ્‌ગલિક આશાઓથી મુક્ત અને શાસ્ત્રોક્ત વિધિનું પાલન કરનાર

---

५८ न केनाऽपि व्ययं प्रापितं-चापितम् ।

शब्दादिविषयपरि-णाममनित्यं दुःखमेव च ज्ञात्वा ।
ज्ञात्वा च रागद्वेषा-त्मकानि दुःखानि संसारे ॥२३९॥

स्वशरीरेऽपि न रज्यति, शत्रावपि न प्रदोषमुपयाति ।
रोगजरामरणभयै-रव्यथितो यः स नित्यसुखी ॥२४०॥

धर्मध्यानाभिरत- *स्त्रिदण्डविरतस्त्रिगुप्तिगुप्तात्मा ।
सुखमास्ते निर्द्वन्द्वो, जितेन्द्रियपरीषहकषायः ॥२४१॥

સાધુ મહાત્માઓને તો અહીં જ મોક્ષ છે।

[૨૩૯-૨૪૦] શબ્દાદિ વિષયોનું પરિણામ અનિત્ય અને દુઃખસ્વરૂપ જ છે. તથા સંસારના બધા દુઃખો રાગ-દ્વેષના યોગે જ થાય છે એમ જાણીને, જે પોતાના શરીરમાં પણ રાગ કરતો નથી, શત્રુ ઉપર પણ દ્વેષ કરતો નથી, રોગ, જરા, મરણ અને બીજા ભયથી ગભરાતો નથી. તે સદા જ સુખી છે.

[૨૪૧] ધર્મધ્યાનમાં રત, આજ્ઞાવિરુદ્ધ પ્રવૃ-[illegible] પાલન કરનાર, [illegible] અને પરીષહો [illegible]

---

* [illegible]

स्वर्गसुखानि परोक्षा-ण्यत्यन्तपरोक्षमेव मोक्षसुखम् ।
प्रत्यक्षं प्रशमसुखं, न परवशं न [58]व्ययप्राप्तम् ॥२३७॥
निर्जितमदमदनानां, वाक्कायमनोविकाररहितानाम् ।
विनिवृत्तपराशाना-मिहैव मोक्षः सुविहितानाम् ॥२३८

तरणा तुल्य तुच्छ छे. प्रशमसुखनो महिमा ते कोई ओर ज छे! जुओ त्यारे प्रशमसुखनो महिमा

[२३७] परोक्ष छे स्वर्गना सुखो, मोक्षन सुखो तो वळी अत्यंत परोक्ष छे. ज्यारे प्रशमसुख प्रत्यक्ष छे. अत्यारे ज स्वानुभवगम्य छे. प्रशमसुख माटे बाह्य कोई वस्तुनी भीख मागवी पडती नथी आ सुखने कोई झुटवी शकतु नथी. एने माटे एक नया पैसानो पण खर्च करवो पडतो नथी. आ सुख जीवनपर्यंत अनुभवी शकाय छे.

प्रशमसुखना सागरमा झीलता ए महात्माओन सुखनी तो शी प्रशंसा करवी!

[२३८] मद-मदनने जीती लेनारा, मन, वचन अने कायाना विकारोथी रहित, पौद्गलिक आशा ओथी मुक्त अने शास्त्रोक्त विधिनुं पालन करनार

---

५८ न केनाऽपि व्ययं प्रापितं-बाधितम् ।

शब्दादिविषयपरि-णाममनित्यं दुःखमेव च ज्ञात्वा ।
ज्ञात्वा च रागद्वेषा-त्मकानि दुःखानि संसारे ॥२३९॥

स्वशरीरेऽपि न रज्यति, शत्रावपि न प्रदोषमुपयाति ।
रोगजरामरणभयै-रव्यथितो यः स नित्यसुखी ॥२४०॥

धर्मध्यानाभिरत- स्त्रिदण्डविरतस्त्रिगुप्तिगुप्तात्मा ।
सुखमास्ते निर्द्वन्द्वो. जितेन्द्रियपरीषहकषायः ॥२४१॥

આવા મહાત્માઓને તો અહીં જ મોક્ષ છે।

[૨૩૯–૨૪૦] શબ્દાદિ વિષયોનું પરિણામ અનિત્ય અને દુઃખસ્વરૂપ જ છે. તથા સંસારના બધા દુઃખો રાગ-દ્વેષના યોગે જ થાય છે એમ જાણીને, જે પોતાના શરીરમાં પણ રાગ કરતો નથી, શત્રુ ઉપર પણ દ્વેષ કરતો નથી, રોગ, જરા, મરણ આદિ ભયથી વ્યથા પામતો નથી તે સદા જ સુખી છે.

विषयसुखनिरभिलाषः, प्रशमगुणगणाभ्यलङ्कृतः साधुः।
द्योतयति यथा न तथा, सर्वाण्यादित्यतेजांसि
[यथा सर्वा–ण्यादित्यः सर्वतेजांसि] ॥२४२॥

---

[૨૪૨] વિષયસુખોથી નિરપેક્ષ, સ્વાધ્યાય, સંતોષ આદિ પ્રશમના ગુણોથી અલંકૃત સાધુ જેવો પ્રકાશ પાથરે છે–તેવો પ્રકાશ સઘળા સૂર્યો ભેગા મળે તોય ન [૧૦] થાય!

---

૧૦ અહીં પ્રકાશ એટલે બાહ્ય વસ્તુ બતાવનાર તેજ નહિ, કિંતુ સંતોષ આદિ ગુણોના યોગે શરીરના મુખાદિ અંગો ઉપર તરવરતી અલૌકિક કાંતિ. આ પ્રકાશના યોગે ભવ્યજીવોને આત્મદર્શન થાય છે.

(૧૭) શીલાંગ અધિકાર

सम्यग्यतिधर्माणां विरतिपरिणामसाधनायोगैः ।
शीलाङ्गसहस्राणामष्टादशकेन साधयति ॥८८॥

धर्मादि भूम्यादीन्द्रिय–संज्ञाभ्यः करणतश्च योगाच्च ।
शीलाङ्गसहस्राणा–मष्टादशकस्यास्ति निष्पत्तिः ॥८९॥

[illegible] ક્ષાંતિ આદિ [illegible]
ક્ષિતિ, તપ, [illegible] ૧૮૦૦૦ [illegible]

૧૮૦૦૦ શીલાંગોને જાણવાનો ઉપાય -

[illegible]

अशुभशुभ कर्मपाका-नुचिन्तनार्थो विपाकविचयः स्यात्
द्रव्यक्षेत्राकृत्यनु-गमनं संस्थानविचयस्तु ॥२४८

યનો—અનર્થનો વિચાર કરવો એ અપાયવિચય (અનર્થનો વિચાર) છે. અર્થાત્ સંસારના દુઃખોનો અને દુઃખોનાં કારણોનો વિચાર કરવો એ અપાયવિચય રૂપ ધર્મધ્યાન છે.

ધર્મધ્યાનના અંત્ય બે ભેદોનું સ્વરૂપ

[૨૪૮] અશુભ અને શુભ કર્મના વિપાકનું ચિંતન કરવું એ વિપાકવિચય ધર્મધ્યાન છે, છ દ્રવ્યોની અને ઉર્ધ્વાદિ ત્રિવિધ ક્ષેત્રની આકૃતિનો વિચાર કરવો તે સંસ્થાનવિચય ધર્મધ્યાન છે.

इत्येवं प्रशमरतेः फलमिह स्वर्गापवर्गयोश्च शुभम् ।
सम्प्राप्यतेऽनगारै-रगारिभिश्चोत्तरगुणाढ्यैः ॥३००॥

દેવ બને છે. ત્યા પોતાના સ્થાનને અનુરૂપ સુખનો
અનુભવ કરીને સ્થિતિનો ક્ષય થતા મનુષ્ય લોકમા
... છે ત્યા પુન દુર્લભ સર્વ શુભોની સંપત્તિ
... કર્મોના ફલરૂપી શુભ બને છે અને
... પ્રાપ્ત ... છે ... ૮૧ વધારેમા વધારે
... નિરના ... જાય છે.
પ્રશમરતિનું ...

सद्भिर्गुणदोषज्ञै-र्दोषानुत्सृज्य गुणलवा ग्राह्याः ।
सर्वात्मना च सततं, प्रशमसुखायैव यतितव्यम् ॥

यच्चासमञ्जसमिह, छन्दःशब्दसमयार्थतोऽभिहितम् ।
पुत्रापराधवन्मम, मर्षयितव्यं बुधैः सर्वम् ॥३१२॥

લીધી હોય તેમ, જિનશાસનરૂપ સમુદ્રમાંથી ભક્તિ પૂર્વક લીધેલી આ ધર્મકથાને (–પ્રશમરતિ પ્રકરણને) સાંભળીને ગુણ–દોષના જ્ઞાતા સજ્જનોએ આમા રહેલા દોષોની ઉપેક્ષા કરીને જે થોડા ગુણો હોય તે ગ્રહણ કરવા જોઈએ. તથા સદા સઘળા ઉપાયો કરી પ્રશમસુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

[૩૧૨] આ ગ્રંથમા છન્દશાસ્ત્ર, શબ્દશાસ્ત્ર અને જિનપ્રણીત શાસ્ત્રના અર્થથી વિરુદ્ધ જે કંઈ મારાથી કહેવાયું હોય તે સઘળું પંડિતોએ મને માફ કરવું.

सर्वतन्त्रस्वतन्त्रोऽसौ सर्वार्थविनियमप्रकाशकम् ।
सर्वगुणाभिख्या[illegible]जयति ॥३१३॥

॥ सप्तमं प्रकरणं समाप्तमिति ॥

[illegible]

सद्भिर्गुणदोषज्ञै-र्दोषानुत्सृज्य गुणलवा ग्राह्याः ।
सर्वात्मना च सततं, प्रशमसुखायैव यतितव्यम् ॥

यच्चासमञ्जसमिह, छन्दःशब्दसमयार्थतोऽभिहितम्
पुत्रापराधवन्मम, मर्षयितव्यं बुधैः सर्वम् ॥३१२॥

લીધી હોય તેમ, જિનશાસનરૂપ સમુદ્રમાંથી ભક્તિ પૂર્વક લીધેલી આ ધર્મકથાને (-પ્રશમરતિ પ્રકરણને સાંભળીને ગુણ-દોષના જ્ઞાતા સજ્જનોએ આમા રહેલ દોષોની ઉપેક્ષા કરીને જે થોડા ગુણો હોય તે ગ્રહણ કરવા જોઈએ. તથા સદા સઘળા ઉપાયો કરી પ્રશમસુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

[૩૧૨] આ ગ્રંથમા છન્દશાસ્ત્ર, શબ્દશાસ્ત્ર અને જિનપ્રણીત શાસ્ત્રના અર્થથી વિરુદ્ધ જે કંઈ મારાથી કહેવાયું હોય તે સઘળું પંડિતોએ મને માફ કરવું

सर्वसुखमूलबीजं सर्वार्थविनिश्चयप्रकाशकरम् ।
सर्वगुणसिद्धिसाधन-धनमर्हच्छासनं जयति ॥३१३॥

॥ प्रशमरतिप्रकरणं समाप्तमिति ॥